

मार्च १९७८

R.D.
195

आमरव्याणी

संश्रुत्य सौम्य शब्देनाय
स्वां तनुं जगतीपतिः
प्रदाय पक्षिणे, राजन्,
जमाय गतिं पुनमाय

॥ १ ॥

[हे राजा! सौम्य नावाच्या राजाले (वचन दिल्याप्रमाणे) त्या सद्याच्या आपला देह अर्पित केला आणि उलट गतीला प्राप्त करता आला.]

तथा ह्यलं स्तेजस्वी
ब्राह्मणे वेद पारणे
याचमाने स्वकी नेत्रे
वदत्य सुमना वदी

॥ २ ॥

[तसेच गजर्क नावाच्या एका शीर विभूतीने देवगारंजत असा एका ब्राह्मणाले वाचना करत आपले डोळे काढून दिले.]

सरितां तु पति स्वस्वतां
मर्यादां सत्य मन्वितः
सत्यानुरोधा त्समये
स्वां वेलां नाति वर्तते

॥ ३ ॥

[सर्व नद्यांचा अधिपती असा तो समुद्र, त्याने वचन दिल्याप्रमाणे कोणत्याही परिस्थितीत आपली मर्यादा, मूल्ये किंवा मोर्बाडला नाही.]

कावळा आणि घुबड

[५५]

क्रूरराक्षसे शिविराजाला बुसांत सांगितल्या-
वर अरिमर्दनाने दीप्ताळाचे मत
विचारले. दीप्ताक्ष म्हणाला-"मला वाटते
की आपल्या या शत्रूचे मन बघले आहे,
तेव्हा त्याची मदत घ्यावी. फार प्राचीन
काळातली एक गोष्ट आहे, एका वृद्ध
माणसाच्या तरुण परतीच्या गोष्टीप्रमाणे
चोरांमूळे फायदाच झाला आहे."

"कोणती गोष्ट ती?" असे अरिमर्दनने
विचारातां दीप्ताक्षाने ती गोष्ट सांगितली.

फार प्राचीन काळी कामातुर नावाचा
एक वृद्ध व्यापारी होता. त्याच्या बरोबर
चाळीस वर्षे संसार करून त्याची पहिली
बायको झाली. त्याने लगेच दुसऱ्या
दिवशी एका सोळा वर्षांपाऱ्या तरुण
स्त्रीशी लग्न करून घेतले. त्याने तिच्या
आईवडिलांना वरेण घन दिले. परंतु त्या

तरुण स्त्रीला बायल्या वृद्ध पतीवर प्रेम
कारणे तिला शक्य नव्हते.

एके दिवशी रात्री ती स्त्री नैहमीप्रमाणे
पतीकडे पाठ फिरवून कुडीवर झोपली
होती. तेव्हा पहिल्यानासारखा एक
तरणावाड थोर घरात फिरला. त्याला
पाहून भिडून जाऊन तिने आपल्या पतीला
घट्ट आबळून धरले. अचानक बायकोत तो
अदल झालेला पाहून वृद्ध पती अफिक्त
झाला, विचार करू लागला, आजपर्यंत न
घडलेली गोष्ट एकाएकी काशी काय घडली?
ती मला मालिबन कां करे करते आहे?
त्याने घरात सर्वत्र एकदा नजर फिरवून
पाहिली, तेव्हा त्याला कोपऱ्यात थोर उभा
असलेला दिसला.

व्यापारी त्या बोराला म्हणाला-
"बाबा रे! आजपर्यंत नुसता स्पर्श झाला

की तोंड फिरवणारी माझी बायको तुझ्या कृपेने मला स्वतः पोटाशी बट्ट जाबळून धरून बसली आहे. म्हणून तुला काय वाटेल ते तू उचलून घेऊन जा!"

व्यापारी म्हणाला ते ऐकून चोराने मॅन विरचळले. तो म्हणाला—"अहो! मी तुमच्या घरातून सुताचा एक धागा देखील उचलून नेणार नाही. मझ्या येण्याने तुम्हाला फायदा झाला आहे, म्हणून पुन्हा ज्या दिवशी तुमची बायको आलिंगन सायला नाकारील त्या दिवशी येईन."

ती गोष्ट ऐकल्यावर अरिमर्दाने वक्रना-
साला त्याचे मत विचारले. ती म्हणाला—
"राजा! त्या कावळ्याचा वध करू नये.
तो शत्रू असला तरी आपल्या राजापासून

तो अलगपुष्ट आहे. तेव्हा त्याचा मरणा-
जाण अवश्य घ्यावी. ब्राह्मण, चोर आणि
राक्षसीण यांच्या गोष्टीवरून आपल्याला
हेच काळते."

"ती गोष्ट एकू दे तरी!" अरिमर्दाने
म्हणाला. तेव्हा वक्रनासाने ती गोष्ट
सांगितली.

एका गावी एक गरीब ब्राह्मण रहत
असे. तो मिसाटन करून आपला उदर-
निर्वाह करी. उन, पाऊस, थंडी भूक
लागत असूनही पीट भर सायला न
मिळाल्या आणि मुले त्याचा देह अस्थिपंजर
झाला.

एकदा एका खोमंताने आपल्या मृत
पित्याच्या मृत्युसमयी त्या ब्राह्मणाला

खूप जाऊन पिऊन उत्तम गाई झाल्या.
खूप दूध देऊ लागल्या.

एका चोराशी कृष्ठी त्या गायीवर
पडली. त्याने त्या उदबायच्या असे भनाशी
ठरविले. तो त्या ब्राह्मणाच्या घरी जात
असता त्याला एक राक्षसीण दिसली.
तिला पाहून चोर झाला. त्याने तिला
विचारले—"कोण ग बाई तू? येथे काय
करते आहेस?"

"मी राक्षसीण आहे. या घरात राह-
णाऱ्या ब्राह्मणाला सायला आले आहे! पण
तू कोण बाबा?" राक्षसीणीने विचारले.
चोर म्हणाला—"मी एक चोर आहे.
ब्राह्मणाच्या गायी चोरून न्यायला आलो
आहे."

त्यानंतर दोघे मिळून ब्राह्मणाच्या घरी
गेली. दोघे एका जागी लपून आपले कार्य
निष्ठ प्हायला संधी पाहू लागले. ब्राह्मण
अंधारणावर पडून झोपताच राक्षसीण
त्याला सायचा विचार करून उभी राहली.

तिला पाहून चोर म्हणाला—"बाबे ग! तू
त्याला सायला धावशील व ब्राह्मण जागा
होईल. तेव्हा मला बाधी गाईना पळवून
नेऊ रे!"

"नाही! पहिल्याने मला ब्राह्मणाला
जाऊ दे! तू गाई सांडायला जाशील आणि
त्या 'हम्मा' करून ओरडू लागशील.
माझ काम नाही का विषडणार?"
राक्षसीण म्हणाली.

दोघांचा परस्परंशी झाला आणि वाद
भांडणाचे रूप त्याला मिळाले. तो ओरडा
ऐकून ब्राह्मणाची झोप मोडली.

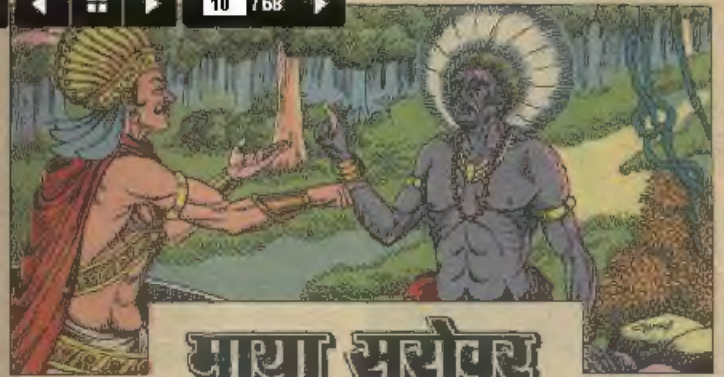
चोर ओरडला—"अरे ब्राह्मणा! ही
राक्षसीण तुला सायला आली आहे!"

"एक रे ब्राह्मणा! हा चोर तुझ्या
गायी चोरून घेऊन जायला आला आहे!"
राक्षसीण म्हणाली.

मग काय, ब्राह्मणाने मंत्र म्हटला आणि
राक्षसीण जावहुन पळून गेली. अंधार
"चोर, चोर!" म्हणून तो ओरडला.
म्हणून चोराला पळ काढावा लागला.

मोत्या दहा वर्षांत जे जोडकाम माझे स्वायत्तन इ. सं. पूर्वी १९-३६ शतकांच्या मध्यकाळात राज्य समाजाची वंशवृत्ती कशी पसरली होती हे कळते. विशेषज्ञांकडून काढण्याच्या आढावाची कार्यागिरी अत्यंत उच्च दर्जाची पोचली होती. त्याच काळात, तत्कालीन भांडी वाणि कुठेही भांडी मुख्य जिवीत-शिक्षणात सातत्याने त्यांच्या मालकाचे, प्रमुख गुलामांच्या मादकाचे तब कोरलेले जाते. या निवात 'डेन' वर्गीतील जाते आहे. याची उंची १०० सेंटीमीटर वाढी वजन ६२.५ किग्रा आहे.

माया सरोवर

[२५]

[माताशरोबेरअर आकाशात संहरयात बसून उडत कासर घडकाळ वाली पडला ती मरमांस भली पाटीच्या जोकांनी हापविलेल्या पाण्याच्या रईजात पडला. त्याने त्याच्या जरोबर वाली पडलेल्याची गोष्ट सांगितली. म्हणून त्यांच्या गोसावी सर्वजण निघाले. त्याच वेळी त्यांना शिंद्याघाटाचा "भुताकाळ की जप" बघ ऐक आला. पुढे-]

सिद्धसाधकाचा तो "जय महाकाल की"

घोष ऐकून भायासरोवरेश्वर जागण्या जागी धबकला त्याने शब्दरत्या संगाने चहुंकडे वृष्टी फिरवून कोटून आवाज येद आहे, या गोष्टीच्या कानोसा घेतला. ते पाहून रामजी लोकांचा भाविक वकिल झाला. त्याच्या बरोबर चौघे तरमांस-भयई देखील रथा आवाजाच्या दिशेने गिघाले.

परंतु माया सरोवरवर स्वतःला सावरीत
प्रतिबिम्बला म्हणाला—“तू वापल्या अन्तः-
यात्रासरोवर परत परीर. तो मयपोष
हाकालाच्या एका अनुयायाच्या आहे.
वाण्या मंत्रधर्तिसमोर तुमचे माने कुच-
प्रमाणे आहेत.”

तै ऐकून मांत्रिक भौठयाने हसला व म्हणाला—“आम्ही तरमांस खशी संजा-
तजोना भीक काही पाळित, आमच्या

देवीच्या रूपेचे आम्हांला जाणवेली एक माणूस आमचा बाह्यार व्हायला स्वतःच्या पायांनी चालून येत आहे!"

मांत्रिकाचे ते वाक्य पुरे होता होताच त्यांचे जे अनुयायी पुढे गेले होते, परतले आणि वाक्याचा बाबतचात म्हणाले—“पुजारी मालक! आतां वांघणे कठीण, हत्तीसारख्या धिप्पाड वनमाणसावर घसून एक यमदूत घोष करित याच बाजूला येतो आहे हो!”

आता मांत्र माया सरोवरेवर बाबरीवर मांत्रिकाचा देखील यरकांप उडून गेला. त्यांना थोड्या अंतरावर वनमाणसावर बसून वावत येत असलेला शूलधारी सिद्धसाधक त्यांना दिसला.

काढणेंच घरे! तुमच्या पैकी एक जण आपला सरदार विवळघाच्या घोघाचें जा आणि त्याला या यमदूताची बाजनी वाळून फळवा, आपल्या जातीचे लोक त्याच्या हातात सापडले तर वाचणे कठीण! सर्वनाश होणार! उशीर झाला तर आपले पार मोठे नुकसान होणार आहे!” असे आपल्या अनुयायांना सांगून मागे पळण्यासाठी मांत्रिक फिरला.

सिद्धसाधकाने पुन्हा एकदा ‘जय महाकाल की’ घोष केला. पळणाऱ्या नरमांसभक्षी लोकांना पाहून त्याने आरोळी टाकली—“थाबा! जगजने हल्लात तर एकेकाला या वनमाणसाचा आहार व्हावे लागेल. बोला, कोण तुम्ही? ग्रंथे काय करता आहात? कांचनमाला तावाची राजकन्या हुतांच्या रक्षानुस यंत्रेच पडली. तिला तुमच्या पैकी कोणी पाहिले का?”

सिद्धसाधक म्हणाला ते मांत्रिक किंवा त्याच्या अनुयायांना फळले नाही. मांत्रिक कोणती तरी गोष्ट आठवीत मान वर करून पहात असता झाडांच्या फांद्यांच्या आड लपून पळण्याच्या विचारात असलेल्या मायासरोवरेवरकाचे बोट दाखवीत सिद्धसाधकाला म्हणाला—“आमच्या देवीने बाह्यार म्हणून आमच्याकडे या माणसाला

तुमच्या त्या राजकन्येची गोष्ट माहीत वसेल!”

तीपयंत सिद्धसाधक नरमांसभक्षी लोकांना पळू न देण्याच्या प्रयत्नात होता. म्हणून त्याचे लक्ष मायासरोवरेवरकाकडे गेलेच नव्हते. आतां त्याला पाहून घमकावून दरडावीत म्हणाला—“बरे, नरोटी सारखा टोप धातलेला मायासरोवरेवर तूच वाटवे? तू मोठा शक्तिशाली आहेस, असे मी ऐकले होते. परंतु बाता कळलं की तू सितरा न पळपुट्या आहेस! तू चोरा-सारखा पळू लागलास तर माझा हा भाला तुझ्या छातीच्या आरपार आईल; लसाल झसू दे!”

ते ऐकून मायासरोवरेवर चिडला आणि साधकावर चालून जाण्याच्या प्रयत्नात तलवारीच्या मुठीवर हात ठेवीत, परंतु ती न उपसता म्हणाला—“तुझे रूप व वेष पाहून तू कारालिक वाहेस हे मी ओळखले. परंतु तू कोण कुठला हे नाही कळलं. तुझ्यासारख्या क्षुद्र जीवांवर मी आपली तलवार उगारीत नाही. तू आपल्या वाटेने चालू लाग!”

“मी सिद्धसाधक आहे, महाकालाचा भक्त! तुम्ही नरोवरी करणारा तुम्हा माऊ माझा जाकर दास झाला आहे. त्याला

मी राजकन्येच्या शोधाचें पाठविने आहे. तू हंडगुळ करणार वाहेत का? त्याला परत बोलवू?” असे म्हणत साधकाने एक आरोळी देऊन हाक मारली—“अरे बसवुका! कोठे आहेस रे? तुम्हा हाडवैरी मायासरोवरेवर इकडे वाहे रे! तू इकडे ये!”

त्याला उत्तर देत बलवृक्ष राक्षस दुरून काटेरी झुडपा आडून उडी मारीत ओरडला—“कोठे आहे, ती दुष्ट मायासरोवरेवर! मी आपल्या भा वगडी गेदेने त्याचे डोके फोडतो. त्याला तैथेच अडवून ठेवा, मी बालोच!”

जलवृक्ष राक्षस असे म्हणत बेगाने वावत येत होता त्याचवेळी एक बाल-

वृक्षाच्या आडून मकरकेतू आपल्या जलग्रह हत्तीला पुढे घेऊन जलवृकाच्या वाटेवर उभा राहिला. जलग्रहाने एकदा धीकार केला व आपली सोंड पुढे करून जलवृक राक्षसाला धरण्याचा प्रयत्न करू लागला. परंतु जलवृक उडी मारून बाजूला सरकला, आणि हत्तीच्या भस्त्रकावर त्याने गवामहार केला. मकरकेतू धमकी देत म्हणाला—“अरे, जलवृक राक्षसा! मी तुला हा पहा, मत्स्यदनाला पाठवितो.” असे म्हणत त्याने तलवारीचा वार केला. परंतु जलवृक राक्षस बाजूला सरकला. तरी त्याच्या खांद्याला तलवार लागलीच.

वनमाणसावर बसून सिद्धसाधकाने ते दृश्य पाहिले. आपल्या सेवकावर मकर-

ता दडवून म्हणाला—कतू! जपशाला नंतर मला काय वाटेल ते म्हणो, मी या मायासरोवरेवराला आणि त्याचा गूलाय तुला आपल्या भाल्याने ठार करतो.” असे म्हणत त्याने वनमाणसाला मकरकेतू होता त्या दिशेला बायला खुणावले.

तेवढ्यात चवूकडून शिट्ट्या व टाळ्या बाजू लागल्या. सिद्धसाधकाने मान वर करून एकदा नवर फिरवून पाहिली. तोपर्यंत चाहरी बाजूच्या झाडाझुडपा आडून नरमासभक्षी जातीचे लोक येत असलेले दिसले. रक्षांच्या पैकी त्यांचा नायक बिबळधा आपल्या खांद्यावर माला घेऊन पुढे आला आणि माविकाला म्हणाला—

मोठी कृपा झाली रे? इतकी माणसे एकाच वेळी आपले बक्ष्य व्हायला चालून इकडे आली? आपले इष्टदेवत म्हणजे भक्ताचा कल्पवृक्षच आहे!”

बिबळधा म्हणाला ते साधकाने एकले आणि त्याच बरोबर त्याचे अनुयायी मानवाने पुढे येत आहेत हे ही पाहिले व विचार करू लागला, आपल्या शत्रूवरील असला जीव देखील धोक्यात पडणार की काय? असा विचार करून त्याने चटदिसी आपल्या वनमाणसाला जलग्रह उभा होता त्या बाजूला जायला खुणावले.

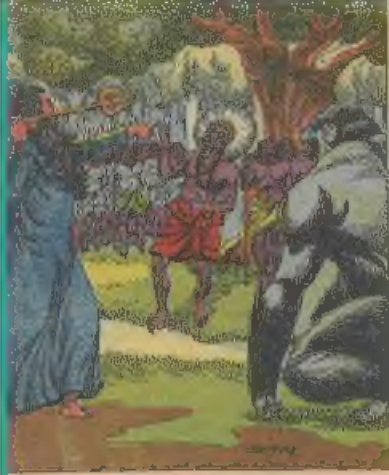
मकरकेतू त्यावेळी जखमी झालेल्या जलग्रहाच्या शेक्यावर हात फिरवीत होता. बोवपावेळाने अत्यंत प्रेमाने त्याने हत्तीच्या पाठीवर ही हात फिरविला. हत्ती बसला होता तो उभा राहिला. मकरकेतू माया-सरोवरेवरकाडे चालून म्हणाला—“धर्मो! आश्व या जलग्रहावर चढावे. हा सिद्ध-साधक कितीही तापट असला तरी मनाचा उच्चार आहे. वैद्यदेव न जयशील हंसरथावर लोकरज घेये येऊन पोवतील.”

नदीच्या काठावर ज्या गोष्टी घडल्या त्या विषयी मायासरोवरेवराला काहीच माहीत नव्हते. म्हणून मकरकेतू म्हणाला ते त्याच्या कळले नाही. तरी जलग्रहावर

चढल्यास स्वरक्षण होऊ शकेल असे वाटून एकेक पाऊल पुढे टाकीत तो हत्तीजवळ येऊन पोचला. मध्यंतरी मकरकेतूच्या हातची तलवार लागून जलवृक राक्षस कण्ठ एका झाडाच्या बुवाला टेकून उभा राहिला. शोबधा वेळाने त्याने सिद्धसाधकाला पाहून विचारले—“मालक! काय हुकूम आहे?”

“मला नाटवंत तुला सांगलेली जतम तेवढी मोठी नसावी. तू पाहिल्याने आपली गदा हातात घे!” अशी जलवृकाला आज्ञा करून साधकाने मकरकेतूला विचारले—“आता कळले का की कोणाकडून कोणाला आता बोका आहे ते?”

“हे नरमांस भक्षक जमात पडलेले आहेत की त्यांच्या जंगली देवतेने त्यांच्या आहारासाठी म्हणून आपणां सर्वांना पाठविले आहे. सर्वप्रथम आपण यांच्या हातातून स्वतःला वाचविले पाहिजे.” मकर-केतूने तळवारीची मूढ हातात घट्ट धरून सिद्धसाधकाला सावध केले.

त्याच सिद्धसाधक म्हणाला—“मकरकेतू! तुझ्या अकडेसमोर आपली मात दाकते बुवा! कनकाक्ष महाराजांच्या मुलांचा शोध काढून त्यांच्या विषयी निश्चित ज्ञात्याशिवाय मी व अयशील दोघा पैकी एकालाही या नरमांस भक्षकांचे भक्ष्य व्हायचे नाही आहे. मी त्यांची समजूत

माझ्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले तर बायका-पोरांना सोडून सर्व पुरुषांना एका रांगेत रडणे करून निर्दयपणे सर्वांची कोकी छाटून टाकू या!”

मांत्रिक तोपर्यंत डोळे मिटून अंगात आल्यासारखा पिंगा घालीत होता. तो एकदम उठी मारून ओरडला—“हे पंडिके, देवी!” थांबून पुढे म्हणू लागला—“भूक, भूक! अरे, आमच्या इष्टदेवतेने आयल्या साठी आहार म्हणून पाठविलेल्या माणसांनो! असे पाहता काय? चला, आमच्या रानटी लोकांच्या देवीच्या देवळात! तेथे प्रथम तुमचा बली देऊन देवीसमोर नम्रपण दाखवू, मंतर पुन्हा सांगू.”

सिद्धसाधक थोडावेळील न पाबरतां आपले शूल उचलून गरजला—“अरे नरमांस भक्षक हो! आम्हांला तुमचा आहार होण्यासाठी कोणी पाठविलेले नाही. तुम्ही चुकतां आहां! हंसरपातूव घसरून या जंगलात पडलेल्या आपल्या लोकांचा शोधित आम्ही इकडे आलो आहो. त्यांच्या पैकी मायासरोवरेस्वर एक आहे व तो आम्हांला सापडला आहे. बाता आम्ही त्याला घेऊन आपल्या वाटेने जातो. तुम्ही आपल्या वाटेने धाडू लागो!”

त्याचे काय? कित्येक बाठवडे आम्ही उपाशी रानात भटकत होतो.” विबळया आमला भाला घेऊन विद्धसाधकासमोर येऊन उभा राहिला.

“आमच्या रानटी देवाने तुला आणि मायासरोवरेस्वर नावाच्या माणसाला आकाशातून सरळ सान्नी पाठविले आहे. ही गोष्ट आम्ही प्रत्यक्ष आपल्या डोळ्यांनी पाहिली तर ती खोटी काहे का?” असे म्हणत मांत्रिक अशाळ विळाळ तोंड करून ओरडू लागला.

मग काय, व्रतमाणसाला साधकाने खुणावताच त्याने विबळयाला दोन्ही हातांनी धरले व त्याला पिळवटू लागला. त्याला

वर उचलून जमिनीवर आदळव्याच्या वेतात तो होता. त्याच वेळी मायासरोवरे-स्वराच्या आग्नेने जलचक्र तेथे आला. त्याने मांत्रिकाला सोडेत चरून सचलले आणि गरगर फिरवून जमिनीवर दूर फेकव्याच्या वेतात होता. विबळया व मांत्रिक मोठ-मोठ्याने ओरडून आपल्या अनुयायांना आज्ञा करू लागले—“पाहतां काय? आपल्याला आहार म्हणून देवीने पाठ-विलेल्या या माणसांना सोडू नका. यांना जखमी करून कैद करा.”

“अरे, जलचक्र राक्षसा! पाहतास काय? या नरमांसभक्षकांवर गदाप्रहार करून एकेकाची होकी फोड.” साधकाने त्याला आज्ञा केली.

जलवृक राक्षसाने "सिद्धसाधक महा-
राज की जय!" असा घोष करीत गदा
सचलली आणि नरमांस भक्षकांवर तुटून
पडल्या. उपाशी राहल्याने मरणाची मीसी
तललेले नरमांस असक लोक त्याच्याची दोन
हात करामला सिद्ध झाले. जलवृक राक्षस
वेहुमान विसरून नरमांसभक्षकांवर गदाप्रहार
कलू लागला. नरमांसभक्षक स्वतःचे रक्षण
करीत जलवृक राक्षसावर झाल्याने वार
करण्याचा प्रयत्न करू लागले. त्या वेळच्या
आरहाभोरकपाने सर्व आकाश बुनबुनले.

सिद्धसाधकाने पाहिले की जलवृक राक्षस
जिवावर उदार होऊन लढा देत आहे. तो
त्याची प्रशंसा करीत म्हणाला—"बानास,
जलवृका! तू खऱा ब्रह्मदरं सर्वपुरुष आहेस.
मी तुझ्या भवतीला येतो आहे!" असे
म्हणत वनमाणसाला साधकाने जिवळ्याला
दूर फेकून बायला गुणवले आणि "जय
महाकाल की" असा घोष करीत धूळ
वेऊन नरमांसभक्षकांवर आपल्या वन-
माणसाला सोडले.

त्याच क्षणी देहा मयस्व घोडस्वार
भावत तेथे आले आणि गरजले—"बाबा!
खबरदार कोणी पुढे पाऊल टाकाल तर!
ही कमकाश महासर्पाची आज्ञा आहे!"
घोडस्वारांचा आवाज ऐकून सिद्धसाधक
न नरमांसभक्षक माणसे जागण्या जागी
धबकली आणि आश्चर्यचकित होऊन
त्यांच्याकडे पाहू लागली. परंतु माया-
सरोवरेवर बापाद मस्तक धरधर कापत
म्हणाला—"मकरकैतू! बापण येथून पाय
काढला पाहिजे व मायासरोवर गाळले
पाहिजे नाही का?"

ते ऐकून सिद्धसाधक डोळ्यांनी आग
पाखडीत म्हणाला—"अरे बुद्धा! माया-
सरोवरेवर! तुला येथून पाय हलवू
देणार नाही. हू आपल्या हिताची गोष्ट
म्हणून समजून जे करामला निघतो आहेस
तेच तुझ्या भविताचे ठरणार आहे!
खबरदार!" असे म्हणत साधकाने आपले
शूल त्याच्या छातीवर रोवले.

(क्रमशः)

चुकलेला नेम

विक्रमादित्याने आपला तंटु सोडला नाही.

तो झाडांजवळ गेला, प्रेत खांबावर
काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मीन
होऊन समजानाच्या दिशेने चालू लागला
तेव्हा प्रेतात बसलेला घेताळ त्याला
म्हणाला—"राजा! मला साहीत नाही,
तु कोणाला तरी वचन दिल्यामुळे त्याचे
पालन करण्यासाठी तर इतके परिश्रम
करीत नाहीस ना? परंतु कधी कधी
प्रसंगच वसा येतो की दिलेले वचन पालन
करणे अवघड होऊन जाते. त्याचे उदाहरण
म्हणून मी तुला मणिमेखलेची गोष्ट सांगतो.
लव देऊन ऐक." असे सांगून घेताळ गोष्ट
सांगू लागला.

फार पूर्वी पांचाळ व मालव देशात
परस्पर फार वैर होते. मालव देशाच्या
वीरसेम नावाच्या राजाचा जयसिंह नावाचा
मुलगा होता. पांचालदेशाचा राजा विमला-

पराभव कर आणि त्याची मुलगी मणि-
मेखला हिला कैद करून घेऊन ये. मी
तिच्याशी लग्न करणार आहे.”

वडिलांच्या आज्ञेप्रमाणे जयसिंहाने
पांचाल देशावर स्वारी केली आणि
विजयश्री मिळविली. विमलादित्याचा
पराभव झाला व तो पळून गेला. परंतु सर्व
राजगणिकार जयसिंहाच्या हाती पकड झाले.
जयसिंहाने मणिमेखलाला अत्यंत आदरपूर्वक
बोलाविले. तिचे रूप सौंदर्य पाहून जयसिंह
चकित झाला.

वराच वेळ काय बोकलने हेच त्याला
मुचिना. तरी स्वतःला सावरून तो म्हणाला—
“राजकुमारी! माझ्या वडिलांच्या मनात
तुझ्याशी लग्न करण्याची इच्छा आहे.
तेव्हा उद्या तू माझ्याबरोबर मालवदेशात
जाण्याची तयारी कर.”

मणिमेखलाने काहीच उत्तर दिले नाही.
मौन राहिली. तिला पणत तिच्या महात्म्यात
पोषयिण्यात आले.

त्या दिवशी रात्री जयसिंहाला ओप
लाबेना. मणिमेखलाने रूप सारखे त्याच्या
डोळ्यासमोर उभे होते. तो आपल्या
विवासस्थानी येरझाच्या घालीत फिरत
अवस्था एका परिचारकाने मणिमेखलाने
पाठविलेले पत्र त्याला आणत दिले.

पत्रातला मजकूर असा. “जाय व साहस
दाखवून भावण जी वस्तू जिकलीत ती
स्वतः न घेता घुसल्याला देत आम्हां हे
बरोबर नाही.”

पत्र वाचून जयसिंहाला वाटले की
मणिमेखलाने मनात आपल्याशी विवाह
करण्याची इच्छा आहे. तो स्वतः मणि-
मेखलानेच्या प्रेमात गुरफटलेला होता. म्हणून
त्याने स्वतःच तिच्याशी लग्न करून घ्यायचे
ठरविले. दुसऱ्या दिवशी मालवदेशात परत
जाण्याचा वेत रहित झाला आणि जयसिंहाने
मणिमेखलेशी विवाह करून घेतला.

त्या दिवशी रात्री जयसिंह राजकन्या
मणिमेखलानेच्या शयनागारात गेला. मणि-
मेखला खोशाखोशी सजून जयसिंहाची वाट

पहात होती. जयसिंह तिला प्रेमाळिण
करण्यासाठी जवळ गेला. परंतु मणिमेखलाने
अचानकपणे कटघार काढून जयसिंहाच्या
छातीत भोसण्याचा प्रयत्न केला.

परंतु जयसिंहाने मध्येच तिचा हात
चकल मुरगळला. त्याकडे कटघार हातातून
सुटून जमिनीवर पडली. त्याने तिला
विचारले—“तू माझ्याशी प्रेमाचे नाटक
करून घेतलास. मग तू असा मात्ता बघ
करण्याचा प्रयत्न का केलास? खरे काय
ते मांग. मी तुला बंध देणार नाही.”

तेव्हा मणिमेखला गंभीर स्वरात
म्हणाली—“मुढापुर्वी मला माझ्या वडिलांनी
सांगून ठेवले होते की वदाकदाचिच मुढात

जिव याला मणिमेखला नावाची एक
अनुपम रूपवती कन्या होती. त्याने मुलगेच्या
रुपानासाठी स्वयंवर रचून देशातल्या सर्व
राजे पडबाडघांकडे आमंत्रणे पाठविली.
गंगत अशी की राजकुमारांबरोबर बाळीशी-
उलटलेले सिंहासनाधिपती राजेंमुढा स्वयं-
वराला हजर झाले.

विमलादित्याने आपला बाजू राजा
वीरसेन याच्याकडे आमंत्रण पाठविले नाही.
म्हणून वीरसेनाला आर राण झाला. कारण
वीरसेनाच्या मनात स्वतःच मणिमेखलेशी
लग्न करण्याचा विचार होता. म्हणून त्याने
आपला मुलगा जयसिंह याला बोलवून
जाणव केली—“तू आतांच्या आता पांचाल-

आमचा पराभव झाला तर तू मात प्रतिकार कर. त्यांच्या आज्ञेचे मी पालन करण्याचा प्रयत्न केला. मी पुनः लिहून प्रेम व्यक्त केले, ते खोटे नव्हते, ते खरे आहे ही आपल्याला उचित वाटेल तो बंड अगर शिक्षा मला करावी."

जयसिंह हतबुद्ध झाला, काहीच ठरवू शकला नाही. तो काही बोलल्या शिवाय तेथून निघून गेला. नंतर तो कोठे गेला हे कोणाच्या कळले नाही.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले- "राजा! जयसिंह आपल्या प्रेमिकेला सोडून कसा काय निघून गेला? ती त्याचा वध करायच्या प्रयत्नात होती, म्हणून तिला माफ करण्याला त्याच्या मनाची तयारी नव्हती म्हणून का? मणिमैसलेने सांगितले होते ना, की तिचे त्याच्यावर प्रेम आहे. मग तिला असा सोडून तो का गेला असावा? नंतर तो स्वदेशीसुद्धा परतला नाही? या सर्व शंकांचे समाधान-कारक उत्तर माहीत असूनही तू दिले

नाहून तर परतून तुला माहीत नसेल तुझ्या दोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

त्रिकुमादित्य म्हणाला- "जयसिंहाने मणिमैसलेचा त्याग केला त्यात काही चूक नाही. जर तिला तिच्या प्रयत्नात यश मिळाले असते तर ती अनाथ मालीच असती. परंतु जयसिंह निघून गेल्याचे मुख्य कारण तो मणिमैसलेकडून चांगल्याच धडा शिकला. तिचे जयसिंहावर प्रेम असून ती प्रेमांध झाली नाही. वडिलांनी केलेली आज्ञा तिच्या चांगली आठवत होती. त्या आशेचे पालन करण्याचा तिने यत्न केला. याउलट जयसिंहाने मणिमैसलेच्या रूपावर मोहित होऊन वडिलांच्या आज्ञेची अवहेलना केली. म्हणून तो स्वदेशी परतला नाही व अज्ञात स्थानी निघून गेला.

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होऊन वेताळ प्रतासह नाहीसा झाला आणि पुन्हा आढाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

अस्पृश्यतेचे भूत

शका महाराज घोर, साहसी व विवेकवान म्हणून प्रसिद्ध होते. ते जातीने ब्राह्मण होते, म्हणून त्यांच्या दरबारात ब्राह्मणांची संख्या जास्त होती. परंतु त्यांचे सर्व मंत्री क्षत्रिय होते. महाराज शंका यांना शात्रूंचे भय नव्हते. परंतु त्यांना व त्यांच्या प्रजेला भीती वाटे ती पुरावी. दरबारी याव-साळ्यात सुंदरी नदी बुघडी जाऊ लागे आणि पुराचे पाणी संतप्त व गावात शिरून शस्त्रधारांच्या मेहनतीचा सर्वनाश करी. राजाने पुराच्या पाण्यापासून राज्याचे रक्षण करण्यासाठी अनेक प्रयत्न करून पाहिले. परंतु त्याला यश आले नाही.

त्याच गावी राहणाऱ्या एका चांग-राचा लोचन नावाचा भुळगा लहानपणीच कोठे तरी पळून गेला. गावातले काही लोक म्हणत की लोचन कामरूप देवात संनविष्टा शिकायला गेला आहे तर आजही

काही लोकांच्या मते तो कर्मपुर गावी संनविष्टा शिकायला गेला आहे. पंधरा वर्षांनी तो आपल्या गावी परत आला. त्याच्या चेहऱ्यावर ओज आणि मोठ्यात आत्मविश्वास झळके.

लोचनका परत आलेला पाहून त्याच्या सर्व नातेवाइकांना आनंद झाला. सर्वांनी विचारल्यावर लोचन म्हणाला- "माझी आई माझ्या डोळ्यातून पुरात जाहून गेली. तिच्यापासून मी मनाशी ठरविले की काम वाटेक ते होवी. सुंदरी नदीच्या पुराच्या नासातून गावाला सांचविष्टासाठी काहीतरी मार्ग काढला पाहिजे. मी पुरावर अंभल करण्यासाठी माहिती काढीत तत्संबंधी विजणासाठी अनेक देशांचा प्रवास केला. शेवटी पुराचे निबंधन करण्याचा इंजिनियर होऊन आलो आहे." स्थानंतर तो राजाला जाऊन भेटला.

परंतु शकामहाराज विवेकवान असूनही त्यांच्या मताने म्युझ्याम्पूझ्यतेच विचार झोळवर रखलेले होते. अर्थातच राजाला वाटले की एका चांगऱ्याच्या मुलाच्या हाती पुराचे नियंत्रण होण्याची मोष्ट विश्वास करण्यासारखी नाही म्हणून त्याच्याशी त्या गोष्टीविषयी झोळजे व्यथे आहे. राजाच्या या विचाराने अभयने त्याचे दरबारी व मंत्री सर्वांनी केले.

परंतु प्रधान धर्मपाल हा जास्त ज्वार विचारांचा होता त्याने लोचनला एकांतात भेटून तो पुराचे नियंत्रण कसे करणार, हे विचारून समजून घेतले. लोचनला या कामात यश येईल व तो या विषयाचा तज्ञ

प्रधानाने लोचनला विचारले- 'तू म्हणालास ते मला सर्व मान्य आहे परंतु महाराजांच्या अधिकारी वर्गाच्या मनात विश्वास उत्पन्न झाल्याला तुला एखादा प्रयोग करून दाखविता येईल का ?'

"पाहतो मी विचार करून सांगतो लोचन म्हणाला

शिवटी प्रधानाने खूप प्रयत्न करून राजाला या गोष्टीस कबूल करून घेतले की लोचन दरबारात पुराच्या नियंत्रणा-संबंधी एक प्रयोग करून दाखवील तो महाराजांनी पहावा व खात्री करून घ्यावी राजाने विचारले. 'परंतु मला हे सांगा की गंगामाता तो सांगेल तसे वसले का ?'

'महाराज लोचन म्हणतो की पाण्याचा प्रवाह धोपविण्याची कला त्याला अवगत आहे व दरबारात तो त्या कलेचा प्रयोग सर्वासमक्ष करून दाखविणार आहे.' प्रधानाने निवेदन केले

राजाच्या अनुमतीने लोचन ठारकल्या वेळी दरबारात आला त्याच्या हाताने सहा डबे उंचीचा व तीन डबे व्यास असलेला एक डबा होता डब्याच्या झाकणाच्या अनेक वारीक बागेक मोठे होती

या डब्यात पाणी भरून मांकण बंद केल्यावर डबा उलटा केला तर झाकणाच्या

पडक्याचे कृपा करावी" असे सांगून लोचनने डब्यात पाणी भरले व त्याला ते मांकण लावून डबा उलटा धरल्यावर शतधारा वाहू लागल्या.

नंतर लोचन एकदास ओरडला-"बला-माने! ज्ञानां धांक!" आणि नत्तण शतधारा बंद झाल्या

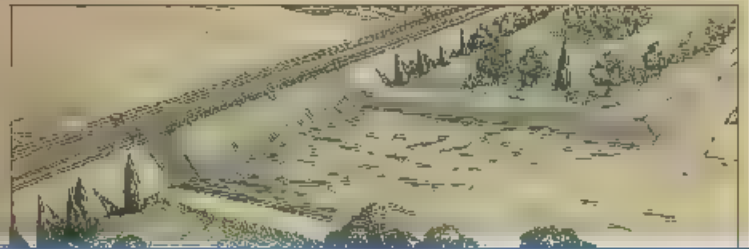
धोड्या वेळाने लोचन म्हणाला गंगामाते! पुन्हा वाहू लाग! त्या पाठोपाठ शतधारा वाहू लागल्या

राजाने आनंदाने उठून लोचनला शादामकी देत अवळ ओढून पोटाशी धरले, न्यानंतर दरबारातून सुदरी नदीच्या नियंत्रणानबवी अनुज्ञा लोचनला मिळाली. नदीच्या वरच्या मुखापासून डोंगरातून नदी खाली वहात येई तिच्या वाटेवर अनेक म्हाणी मोठमोठे बांध बांधण्यात आले. जागोजागी मोठमोठे तलाव निर्मित झाले. अशा तऱ्हेने राजधानीचे व राज्याचे पुरा-पासून रखण झाले उलट शंतांना राधाचे

पाणी आणि राजधानीला उन्हाळपान भरपूर प्यायचे पाणी मिळू लागले.

लोचनने हे नेमदीपक काम करून दाखविल्याबद्दल त्याच्या राजदरबारात मान वाढला. राजाने त्याच्या सन्मानार्थ एक मेजवानी दिली, त्या मेजवानीला लोचनच्या प्रकटीला जालिबंद व मानून सर्व दरबारी व मानकरी बसले सर्वांना मान्य करावे लागले की ईश्वराने सर्व मानबलाने जन्म देताना भेदभाव कधीच दाखविला नाही. मामवांनी ह्या जातीच्या यितो जन्मा करून मानव जातीचे नुकसान केले आहे.

डब्यातले पाणी लोचनने कसे बंद केले? डब्याच्या बुबाला त्याने एक बागेक भोक करून ठेवले होते. तो हे भोक आपल्या बोटात बंद करी किंवा उघड करी त्यामुळे पाणी वहायचे बंद होई किंवा वाहू लागे यातले गुप्त एवढेच. गंगामातेची कृपा वगैरे गोष्टी लोकांच्या माळ्या मनाची समजूत घालण्याकरिता होत्या

“कोण होतो हे लोक? तू काय त्याचे कर्ण घेतलं होतोस का?”

“हा इनामदारसालेसाला जुलूम आहे. आजपर्यंत धर्मशाळा बांधायला म्हणून गावकऱ्यांना धिल्लं आणि आता तिकाळझाच्या तावावर जुलूम चालू आहे” विचार गरीब माणूस म्हणाला

छोट्या इनामदाराचा सत्ताप आला ‘गरीबांवर जुलूम करून धर्मशाळा आणि शिवालय बांधतो आहे!’ छोट्याने विचारले.

जे लोक फडाला पैसे देत नाहीत त्यांच्या घरातून असेच काय म्हंस ओढून घेऊन जातात त्याला जर कळच की आपण दोघ त्याच्या विरुद्ध तक्रार करतो आहो,

वरणार नाही गरीब घाबऱ्या आवाजाने म्हणाला

धर्मशाळेचा सालक इनामदार आहे तर? मग तथे व्यक्ती म्हणा तो मोग? छोट्याने विचारले

तो तर इनामदाराचा मेहुणाच, बापकोचा भाऊ आहे! भांडो माय ओढून घेऊन गेलं तं इनामदाराचे नोकर आहेत, लांडगं आहेत, लांडगं! गरीब माणूस म्हणाला

छोट्याने विचार केला, इनामदार आणि त्याचा मेहुणा दोघे आहेत काय आणि त्याचे नोकर आहेत लांडगं! हे श्रीध मिळून गावतल्या आंठ्या भांबड्या गरीब प्रजेवर जुलूम करीत आहेत.

आता त्याच्या मताने विचार आला, याची जोड मांडली पाहिजे

हळूहळू छोट्याने गावकऱ्यांशी घनिष्टता बाढविली आणि त्याच्या मदतीने एक नाटक करायचे ठरविले

एके दिवशी तो इनामदाराला जाऊन भेटला व म्हणाला— ‘आपण धोर दानी व धर्मशाळा आहे!’ दहा रुपये घेतले तरी त्यात हरकत नाही आपण जंवाची उत्तम सोप धर्मशाळेत केली आहे त्याबद्दल यावरून आपलं नाव काढतात!’

बसला व विचाराला मारला - काय म्हणालास? दहा रुपये घेतलं?

दहा रुपये घेतलं तर त्यानं काय हो? शिवालय बांधायलाच तर घेतलं?’

तू म्हणतोस ते खरे असेल तर मी त्याची चामडी लोळवितो मी त्याला फक्त पाच रुपयेच वसूल करायला सांगितलं होतं! म्हणजे तो माझ्याशी लबाडी करतो आहे!’ इनामदार रागाने म्हणाला

छोट्या म्हणाला— असं होय! दर सायली पाच रुपये? आणि धर्मशाळेत दररोज पन्नास एक जण तरी जेवसातच! म्हणजे केवढी लबाडी ”

इनामदाराचा पारा आता खूप चढला. “दररोज पन्नास थप जेवताहेत? इतक्या जणांचा हिशोब त्याने मला एकही दिवस दिला नाही?” इनामदार म्हणाला

‘असं म्हणजे तुम्ही इतका विश्वास टाकतात म्हणूनच तर त्याला फावतं! मला वाटतं तुम्ही एकदा आपल्या एका माणसाला माझ्याबरोबर पाठवावे. त्याची लबाडी अथवा वाटून वेईल मी नेले चार दिवस धर्मशाळेतच तर जेवतो आहे!’ छोट्याने लोमकडी ठोकली परंतु इनामदाराला ते सर्व खरे वाटले त्यानं आपल्या एका नोकराला लोद बरोबर पाठवून दिले. त्या

दिवशी संध्याकाळी छोट्याने इनामदाराच्या नोकराला बरोबर नेले आणि धर्मशाळेतमोर एका जागी दोघे लपून काढ उभे राहिले.

छोट्याने काही तसथाना थाबेकडे सोंग करून त्या वेळी धर्मशाळेत आयला आघोष सांगून ठेवलं होतं काही लोक हात घुवून बेकरा देत बाहेर येत होते ते सर्व इनामदाराच्या नोकराने पाहिले. त्याने इनामदाराला जाऊन सर्व वषण करून सांगितले म्हणाला “माचक! आज फक्त संध्या काळीच पन्नासावर लोक धर्मशाळेत जेवले.”

आता मात्र इनामदाराला फार राग आला, छोट्या म्हणाला—“पहा तर तो किती लोकांचा हिशोब देतो तो? तो काय

म्हणतो ते एका व त्यानंतर काय करायचे ते करणं बरोबर होईल" इनामदार त्यावर काहीच बोलला नाही

दुसऱ्या दिवशी सकाळी मेहुण्याने अडल्या दिवशीचा हिशोब दिला त्याच्या मेहुण्या प्रमाणं फक्त बारा माणहे जेवली होती इनामदाराने धरडाघून विचारलं-"गुलामा! तू किती दिवसापासून ही कबाडी चालवीली आहेस?" असे म्हणत त्याने चाबूक घेऊन धर्मशाळेच्या व्यवस्थापकाला मारायला सुवात केली

मेहुण्याला अर्थच कळना की एकाएकी असे सलग तरी काय? चाबूकाचा मार असल्या झाल्याने तो नेहून पळून गला

धर्मशाळेत गला व इनामदाराच्या मेहुण्याला सहानुभूती दाखवत म्हणाला- हा मात्र जुलूम झाला' हा माणूस ताहे अगत राखून फिरला होता! पण मला आश्चर्य या गोष्टीचे वाटत की तुम्ही हे सर्व निमूट-पण सहन करून स्वस्थ कसे बसला? दोघ बाबूदरने आहू! तरी म्हणाला भारतात तस त्यान मारलं आणि वसत अशी की तुमच्या मदतीनं त मालक म्हणून मिरवीत आहूत! तुम्ही जर सगळ्या वसलात व त्याज्या घडा नाही दिताने तर बाबूचात तोंड दाखवायला मूढा लाल वाढायची' छोटून कोलतच हाती दिलं

'परंतु त्याला धडा द्यायचा कसा? मेहुण्याने छोटूचाच सल्ला विचारला

'इनामदाराच्या भोजन उभं रहायला दोघां बिलदर नोकराशिवाय या गावात आहे तरी कोण? तुम्ही सांगाल तर तुमच्या शब्दावर जीव द्यायला पंचवीस जणांना मी येथे आणून उभे करतो" छोटू म्हणाला इनामदाराच्या मेहुण्याची हिमत वाढली

'बरोबर म्हणतो आहेम तू' या गावातलं सर्व गावकरी त्याच्या विरुद्ध आहेत तो मेलत तर जोळ्याला एक थंय पाणी देखील संपार नाही कोणाच्या हा

सर्व सो आज त्याचे पाठ दुस्मन करतो अने म्हणत इनामदाराच्या मेहुण्याने हातास चाबूक घेतला

'पण इनामदारासोहेबाला इकडेच येऊ या तेच जास्त बरं होईल एक काय करा धर्मशाळेवर इनामदार साहेबांचे नाव आहे ते सोडून त्याच्या जागी आपलं नाव लिहा बाकी सर्व मी पाहता' छोटूने आपली योजना सांगितली

इनामदाराच्या मेहुण्याने छोटूने सांगितल्याप्रमाणे केले आणि गावात 'होहा' म्हणता ती बातमी पसरली इनामदारच्या कानावर पण गेली ती चाबूक घेऊन पाव आपरीत धर्मशाळेकडे दोघां नोकरांना घेऊन आला

इनामदाराने इतं जोड चाबूक मेहुण्याला विचारलं काय रे, तुझी ही हिशन का? तू विडवस्त म्हणून माझं नाव सोडून आपलं लिहिनास! तुला असे करायचा अधिकार कोणी दिला?

रेवचासारखा रेंवतो आहेस कशाला? ही धर्मशाळा तुझ्या बापाची आहे कशे? ही गावकऱ्यांच्या पेशान बांधली आहे पैसांनी त्यांची आहे धर्मशाळा बांधून ती मी चालवितो आहे मग तू कसा वाय विडवस्त

शालाम रे' इनामदाराच्या मेहुण्याने विचारलं

"मूर्खा! वटवट बंद कर! तू काय बोलतो आहेस, त्याचे मान आहे का तुला?" असे म्हणत इनामदार पुढे जाऊ लागला, त्याचा मेहुणा तयारच होता त्याने इनामदाराच्या मुसकुटात एक भडकावली. तेव्हा इनामदाराचे नोकर पुढे येऊ लागले

तोपर्यंत संपत म्हायला म्हणून उभे राहिलेल्या छोटूच्या साथीबांरांनी नोकरांना धरले आणि त्यांना जूप ठोकून काढले. इनामदाराने त्या गावकरी तुरुंगाकडे करड्या तबरेने एकदा पाहिले

"तू कोणाला भोटी काढवितोस? तू आजपर्यंत धर्मेशाळा आणि शिवालय यांच्या मावावर गरिबांवर बलून केलास. परंतु हे गरीब आजपर्यंत स्वस्थपणे सर्व सहन करीत आले. यापुढे नाही हे लोक सहन करणार! लक्षात ठेव! तुला थांबून कळायला हवे!"

इनामदार चिडून म्हणाला—"कुठ्या! तू काय कमी खान्हेस या पैशात? धर्मे-शाळेत उतरणाऱ्या प्रवास्यांना आणि व्यापाऱ्यांना स्वतः लुटून तू ही बातमी पसरविलास की व्यापाऱ्यांना चोरांनी लुटले, जेथे धर्मेशाळा बांधलेली आहे तेथल्या झोपडीवाल्यांना तेथून पळवून लावायला तू त्यांच्या झोपड्यांना आणि नव्हती का कावलीस? आता तू मला लांब लांब गप्पा सांगतो आहेस?"

"दुष्टा! तूच तर ही कामे माझ्याकडून करविलीस! जालता हो माझ्या डोळ्या-समोसून" मेहुण्याने वरहावले.

सकातऱ्हेने दोघे परसरांच्या जूलया बद्दल परस्परांवर आरोप करीत होते ते

सर्व मित्र मग आलल्या तळपल्या भेटीत काढण्याने त्याच्या मनाने आले यांना रोपवून छोटी इनामदारांना आणि त्यांच्या मेहुण्याला समजावून सांगत म्हणाला— "खरे पाहिले तर समाजकंटक तुम्ही दोघ बाह्यत तुम्ही दोघांनी स्वतःच्या तोंडांनेच आपापला अपराध मान्य केलात म्हणून तुम्ही दोघे गावाबाहेर जाले व्हा. प्रजे ओपयंत भोळेपणाने सर्व सहन करत तोपर्यंत तुम्हांला लुटता येते. बाकां प्रजेचे डोळे उघडले आहेत. म्हणून दोघ पुढे या गावात राहूलात तर तुमच्या जिवावर बेतेल."

इनामदार व त्याचा मेहुणा दोघांनी छोटीकड संशयी मुद्रने पाहिले म्हणजे तूच रचलेले हे सर्व नाटक आहे तर?

त्या गावातून ते दोघे निघून जाई-पर्यंत छोटी त्या गावात राहिला नंतर तो ते गाव सोडून पुढल्या मुक्कामाला गेला.

मेजवान्यांपासून मुक्ती

नागनाथाचे नुकतेच लग्न झाले आणि त्याला चौगळी नोकरीसुद्धा मिळाली. रघुनाथ ताबाचा त्याचा एक मित्र होता एकदा रघुनाथ ज्ञानकीला बरोबर घेऊन मित्राला भेटायला गेला ज्ञानकीने नाग-नाथाची बायको पद्मावती हिला आपल्या घरी मुलाचा वाढदिवस म्हणून जवायला आयुह केला वाढदिवसांना रिकाम्या हातांनी आणें बरोबर नाही असा विचार करून नागनाथाने मुलासाठी व मुलाच्या आईसाठी रेशमी कापड बरोबर घ्यायला बायकोला सांगितले दुसऱ्या दिवशी नाग-नाथ व पद्मावती रघुनाथाच्या घरी गेली.

पद्मावतीला वाढदिवस त्यात मुलाचा वाढदिवस थोडा नवाच होता रघुनाथाचे घर व घरातील भक्का पाहून तिचे डोळे दिसून गेले नागकी जरीकाठी लुगट नेमून व माल्याचे दागिने घालून मिरत होती

वाढदिवसाला म्हणून आलेल्या सर्वांनी मुलाला व मुलाच्या आईला द्यायला कापड चुपड छेळणे किंवा कापली काही छेळसत मरणाची वस्तू बाणली होती. मालेल्या अहेराचा डोंग लागला होता

घरी गेल्यावर पद्मावती नवऱ्याला म्हणाली—'मुलाचा वाढदिवस ज्ञानकीने किती घाटाने साबरा केला नाही? आपण सुद्धा निमित्त काढून मेजवानी दिली पाहिजे'

नागनाथाला जायकोचे अन्न बोटणं अशक्य होते एक आठवडा जेमतेम लोटला असेल पद्मावती नागकीच्या घरी गेली व लग्नाची वर्षगांठ म्हणून दुसऱ्या दिवशी तिला जोडप्याने जेवायला बोलावून आली. त्यानंतर ज्ञानकीला बरोबर घेऊन गावा-तल्या आणखी चारसहा जणांच्या घरी ओळख करून घेऊन त्यांना सुद्धा जोडप्याने जेवायला बोलावणे केले.

दायिन गल्यामुळ जानकी सध्याकाळा-पर्यंत राहत राहली तिने काताला खडा मावळा, चुकून सुटा मेजवानीची गोष्ट काढावयाची नाही.

त्या दिवशीं नागनाथाने आपल्या बायलांना मागितल्याशिवाय तंहुमी मेजवानीच्या उड-विणान्यांच्या वरी जाऊन मागितल की तुम्ही प्रत्येक मेजवानीच्या वेळी काहीपरी भेट घऊन येता हें आम्हाला नाही आवडत काही भेट बीट आणायची असल तर तुम्ही न जाऊल घर' सर्वांना हायस वाटल

त्या दिवशीं सध्याकाळी पाहुण मंडळी रिक्तवा हातांनी आले ते पळून पद्या-चतींवा उत्साह थंडावला पाहुण्यांनी मेजवानीची व पक्वान्नाची खूप स्तुती केली परंतु पक्षावती आतल्याआत खूप मन पली फुकटाचे मिळायला आल आहंल सर्वे' कसो तरी ती मेजवानी संपले

सर्वे निघून गेल्यावर पक्षावती नवऱ्याला म्हणाली- पाहिलेत एकाने तरी काही

आणिल का? पुढा काढून देणं काहीन सर्वे निघून गेले काही लाजलज्जा?

"अग वेहे, आपण लोकांना जवायला बोलावतो ते त्यांनी भेटी आणाव्या म्हणून का? या मेजवानीकरिता जे खर्च होतो तेवढ्यावर तुल आपल्या मनासारख्या यत्न विकत घेता नाही की यणा? दुसऱ्याच्या दिवसात ही खेन आणि मेजवानी हळकात कमाळा? आपण अशा मेजवानी देत राहलो तर वर्षभरात दिवाळ निघेल' नागनाथाच गोड शब्दांत बायकोची तान कानउघाडणी केली

पद्याचतीला ती गाष्ट उटले तिला मेजवानीचा निटकास आला

तेव्हापासून मेजवानीची ही चढाओढ कायमची थांबली

आपणलो पुकी छान सायल्याधुल नागनाथ व पक्षाथ दधाना आनंद झाला त्या आनंदान त्यांनी दोघांनी मिळून एकच एक जेवण केले आणि त्यानंतर मेजवानी कायमच्या बंद झाला,

जसा सासरा तशी सून

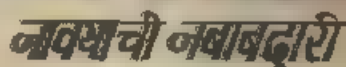
रामपूर नावाच्या गावी वनघट नाकचा एक व्यापारी होता पं पं जोडून तो नक्षत्रीय ज्ञाना त्याला मिळाला एक मुलगा होता. त्याच लग्नाच वय झाल तेव्हा, मुलबाईला जणवत्या वितान म्हालास कर लावला परंतु सून खांचि व्यापाऱ्याची की काटकसरीने राहणारी कशी मिळते कोणास ठाऊक? याच विचारात तो व्यापारी त्याला हवी होती या सुनेच्या सोयार्पे पुनरासं करोवर वेळन पाचांगाच हिंदू लागला

वनघटाने अंनक स्वतः पाहिली परंतु योगनांच्या मुलीचे लखने न तडाफट्टा पाहून त्याने श्रीमंताची मुलकी सून म्हणून आणावची नाही वसे ठरविले अशा मुली घरात आल्या तर घरातली लढवी वर्षभरात घराला 'राम राम करून निघून जाईल मनासारखे स्थल मिळानं नाही तेव्हा ते आपल्या गावच्या वाटेवर तो आपल्या पुका मित्राच्या घरी उतरले

त्या मित्राचा एक मुलगी होती तिचे लग्नच वय होते. ती हुशार होती, ती धन-श्रेताच्या मुलाबरोबर गप्पा गोष्टी करताना कसलेतरी टाचन करू लागली ते सत्रात आल्यावर वनघटाने तिला विचारले- 'कसलं टाचण होत होतं व मुनी? की काही दिशांब चालला वाहे?"

"तस काही नाही आपण मुलासाठी स्वतः पहात खूप हिडलात म्हणे आणि खर्च पण खूप केलात' कातां तुम्ही जालाचा घरी आला जव्हा तेव्हा जाम्हाला मुला खर्च करावा लागणार हा खर्च कसा यकून काढायचा ह्याच टाचण आपल्या चिरंजीवांचा सल्ला घेऊन ठरते वाहे' वनघटाने जाम्हा विचार न करतो तिलाच आपली सून करून घेऊन

[illegible][illegible]

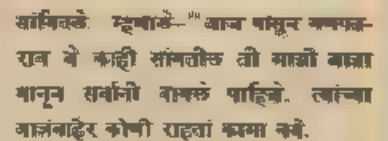
पञ्चसु स्थानाभिरासांभ्याः शान्नातिः धनकट्या
मृत्पिनेः श्वापदस्य पञ्चिनीति निरुद्धः स्वतः

सहादेकचाना दमामान लहाना होई. पण
अकलन मोठ होतो. ते बणफरासाच्या
प्रत्येक कामाकरिता निवाऱे ठेवतात आणि त्यांना
हिवाचे निवाऱेही ठेवतात. बणफरासाच्या
कामान फंदीपदी धिधवे येऊ लागली ते
सामांमाला बहून वाटल्या साड्या नाव
पंतल्याचिक्क्या त्यांच्या विरुद्ध तक्रार करिता
म्हणाले—“आपल्या सभोवरा सर्व व्यवहार
चालू आहे इकडे कडी दिवसापासून
पेशाची जयजय मासु लागली आहे त्याचे
मुख्य कारण धरतात व बाहेर माझ्या सन्ध-
प्रमाण लोक वाढायला तयार नाहीत”

तेव्हा स्वनामसंवाली निचारले-“वर
अस सांग की मी काय करू ?”

गणपतेश्वर म्हणाले—“अगला माझ्यावर
त्रिश्वास असेल तर ज्येष्ठ चिरंजीव सर्व
व्यवहार पाहू लागणेतो सवें इश्टीचा व्यव-
हार पाहण्याचा पूर्ण अधिकार मला लागेल.”

रामनाथस्वामींनी घरातल्या सर्व लोकांना

तेव्हापासून मणपतरावांना सारे रान
मोकळे मिळाले त्यांनी सारसांच्या इस्ट-
टीतून त्यांना वाटले ते आणि वाटले तेवढे
उजलायला सुरवात केली. १९५० रसाच्या
वाटेवरची सर्वांत मोठी धोंड होती ती
महादेवरावांनी स्थापन त्यांच्यावर चोरीचा
बाळ बाणून त्यांनी त्यांना तुमारा पाठविणे
न थापला वाटेवरचा भटा उभला. ही
मोठ रसापासारांआ ज्ञानवली नाही. परंतु

वसत्याचे सांगून त्यांना वेड्यांच्या इस्थितीत पाठवायला मागे पुढे पाहिले नाही त्यानंतर सासऱ्याच्या ब्रलोट सपलीवर स्वतःचा अधिकार गाजवायलाच नव्हे तर ती गडप करावला मुरवात केली एवढी की स्वतःच्या सावावर त्यांनी एक दाढा बांधून घेतला परंतु महादेवरावांवरचा आरोप छोटा ठरला व ते सुटून आले त्यांनी कोर्टात गणपतरावांच्या कारवायांविष्वद तक्रार केली. मुख्य आरोप सासऱ्याला देहा म्हुणून सांगून वेड्यांच्या इस्थितीत टाकले हा होता. कोर्टाच्या बाहेरने सासऱ्याची डॉक्टरांनी तपासणी होऊन ते वेडे नसल्याचे ठरले.

रंगनाथरावांनी सर्व प्रकार पाहिला व पुन्हा इस्टेटीवर आपला ताबा करून घेतला त्यांनी घोरल्या जावयाचे सर्व अधिकार काढून घेऊन ते वाकटपाला दिले.

महादेवरावांनी व्यवहार पहायला मुरवात केली तेव्हापासून गणपतरावांच्या युकाच काढल्या कुटुंबाच्या उन्नतीसाठी स्वतंत्रपणे काहीच केले नाही

गणपतरावांच्या कारकीर्दीत नाकर-वर्गावर कडक तक्रार होती, पण पगार त्यांना खूप मिळे. ते कामे पण चोळ करीत नव्हा जायवाला त्यांच्याकडून कामे करवून घेता वाली नाहीत मुराचे हाल होऊ लागले. महादेवरावांच्या कारकीर्दीत इस्टेटीचे व्यवहार हासळतून गेले.

महादेवरावांनी त्यांच्याकडून ते काम होत नसल्याचे कळू केले. रंगनाथराव म्हणाले—'गणपतरावांनी दुष्टपणा केला. पण कर्तव्यगार होते, परंतु त्यांचे त्यांच्या आज वाला तुम्ही त्यांच्या मुका काबायिण्याचे सोडून इस्टेटीची कामे कशी चरकवयली याचा विचार करा. तुम्ही नवे जावई आहात, सर्व जबाबदारी तुमच्यावरच!'

त्या विचसलापून महादेवरावांनी गणपतरावांची बोट कधी काढली नाही. स्वतःच्या हिमतीवर इस्टेटीचे व्यवहार पाहिले व ती वाढविली दोन वर्षांत हासळलेली इस्टट सावरली.

नकली नाणी

सोनशट सावानला एक धनाढ्य व्यापारी होता. किराण्यां माछापासून सोन्याचादीपर्यंत सर्व तऱ्हेचा व्यापार करून तो लक्षाधीश झाला. परंतु त्याला कोटधाधीश व्हायचे होते.

राज्यात जुगार, दारू आणि लढाई यांवर सरकारचे नियंत्रण नव्हते, म्हणून कसनेगिरी राज्यभर चालू होती गावात बघता होती की खजिन्यातली खरी नाणी काढून नकली नाणी करण्याचा घडा सुरू होऊ लागले. सोनशेटला अर्चातून ती गोष्ट माहीत होती खरी नाणी देऊन दुपट नाणी मिळतात हे त्याने ऐकले होते. म्हणून त्याने विचार केला आपण आपली खरी नाणी देऊन खोटी घेतली तर आपल्याला सहजा कोटधाधीश होता येईल

एके दिवशी तो दुकानात गेवाला तेव्हा इतर त्याला एक बंद गडस्य एका भिका-

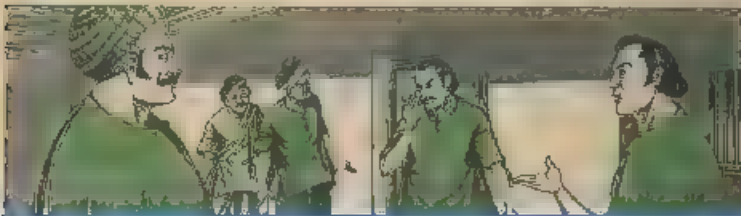
ऱ्याला भूठभर चादीची नाणी काढून देत असलेले दिसले. सोनशेटच्या तोंडाला पाणी सुटले भिकारी निघून गेल्यावर सोनशेटने आपले नाव सांगून त्याचे नाव वर्धमान असल्याचे विचारून घेतले

सोनशेटने वर्धमानाला विचारले—'काय हो, तुम्ही भिकाऱ्यांना अशी बूड भर घेऊन नाणी दान करता का?'

'अहो, त्यांचा काय? तुम्हांला सुट्टा, तुम्ही भीक मागितलीत तर तुमच्या नावा-रपाला सानेल अशी टोपनीभर नाणी देईन.' वर्धमान म्हणाला.

'इतकी नाणी कशी देता हो?'

सोनशेटने चकित होऊन विचारले 'अहो ती खरी नाणी वाटली का तुम्हांला? पितळचा तांब्याच्या नाण्यावर चांदीचा मुलामा बडविलेला आहे! कोणी खरी नाणी बाणून दिली तर चौपट नाणी

थी रॉयन. पाहिले वर कुन्ही प्रयोग म्हणून फटा. मी शुभच्या बरोबर राहलो." असे सांगून वर्धमानने एक मऊवर सधो सोनशेट्या दिली.

सोनशेट्याने भीडबाई ती नापी घेतली आणि बसराच्या एका कुकनात नेला. त्याने कापड निवड घेऊन ती नापी दिली. दुकानदाराने कोन्त्याहो प्रसारे कंजव न करता ती नापी ठेवून घेतली. सोनशेट्या घाटले बातां घालत्या बघवणी सरी नापी देऊन नकळी घ्यायला काहीन हरकत नाही.

बसराच्या दुकानतून बाहेर बात्यावर सोनशेट्या वर्धमान म्हणाला—"बला घाटले, तुम्हाला या नाण्यावर निवाराळ बसला

असल्या मी सगल्या नाण्यांमध्येच तुम्हाला सर्वात नाणी काटेकडे ठेकली नाण्यांच्या लोकांन जाहे. शाहीबाळा का ?"

सोनशेट्याने मागेनेच होनहार फिरव. जसे केल्या की सोनशेट असेच खरी नाणी देईल त्यांच्याकडून वर्धमानने मागला जोडी नाणी घ्यायची.

सोनशेटे सामर सरी नाणी घेऊन वर्धमानच्या घरी निघाला. वर्धमानाने सोनशेटेबाईनी सरी नाणी घेऊन बसिरावर-बघे ती एका टोपल्लेत टाकली आणि काटेसातून एक पेटी ओढून तिच्याकडील नाणी बांधली बघवसून चारदा सोनशेट्या देत म्हणाला सोनशेट्या चारदा सोनशेट्या बसतोच सोनशेट्याने सोनशेट्या, साराबाईक जास्त होती.

तो बरी नेला. दुकानात त्याने त्याच नाण्याने व्यापार केला. मित्रांकडूनही किता काहीचर दुकानदारांनी त्या नाण्यांची देवघेव करते केळी संख्य केला बघी, त्या बघती नाण्यांचा उपबोध तो जास्त जास्त करू लागला. वर्धमानाला तो सरी नाणी देऊन बोटी भेड राहिला.

बघटी एकाच बांगळ निवडल्यावर बांगळ कतनी द्या तस सरी नाणी पोती बरवसून बांधीत टाकली व तो वर्धमानच्या घरी बंदा.

करीम

वर्धमान म्हणाला "मी एकदम इतकी नाणी कशी बदलून देणार हो? माझे मुख्य एक नाणी राहतात पाहिजे तर चला त्यांच्याकडे ते हेच काम करतात"

दोघे नाण्यांनी भरलेली गाडी घेऊन निघाले. दोन दिवसांनी ते त्या 'गुरु'च्या गाडी घेऊन पोचले. तेथे वर्धमानच्या शिफारशीन सोनशेट्यांचे काम सुरूही झाले.

सोनशेट बापद नाणी दोन गाड्यांत घालून वर्धमानां बरोबर सोबतीला पाठविल्या चौथा जणाबरोबर आपल्या मावाला निघाला वर्धमान आपल्या 'गुरु'कडेच राहला.

पहिल्या दिवशी प्रवासात कोणतेही बिघ्न आले नाही दुसऱ्या दिवशी प्रवास करीत

कसतां दुसऱ्या राज्याचे शिपाई येत बसलेले दिसले वर्धमानने पाठविलेले लोक सोनशेट्या म्हणाले—"हे पहा घोटजी! राज्याचे शिपाई येत आहेत. आपण गाड्या एका बाजूला बघ्या करून दुसऱ्या बाजूला बघून राहू या शिपायांनी विचारल की गाड्या कोणाच्या, तर आपल्या नसत्याच सांगायच; शिपाई निघून गेल्यावर आपण गाड्या घेऊन पुढे जाऊ."

सोनशेटे घाबरलेलाच होता वर्धमानच्या नोकरीनी सांगितले ते त्याला माव्य कसवे लागले. शिपायांनी पोल्याला हात लावून विचारले—"कोणाची नाणी ही?"

"आम्हाला नाही बुवा माहीत आम्ही यांच्या सोपाळ काम करणारे भजूर आहो

पो देन. सहिज तर हुन्दी प्रयोग म्हणून
ह्या. मी कुनच्या बरोबर राहलो." जे
सांगून वर्षभालाने एक कुठवर नाचो
सोनशेटा दिली.

सोनशेटाने मीराची ती नाचो घेतली
जाचि कसल्याच्या एका दुकानात गेल्या.
त्याने कपडे निवड घेऊन ती नाचो दिली.
दुकानधाराने सोनशेटाचे प्रत्येक रंग व
करता ती नाचो ठेवून घेतली. सोनशेटा
घाटले बाळां आपल्या जमजमीन सरी नाचो
देऊन नकली व्यापका काहीच हरकत नाही.

कापडाच्या दुकानातून बाहेर आल्यावर
सोनशेटा वर्षभाला म्हणाला— "मला घटव,
तुम्हाला या नाचांतर विन्यास करता

आवता. मी मला आपल्याकडून तुम्हाला
वसती सांगी घाटला तेव्हाही आपल्या नाचांतर
सहजे. 'सहजोता का' म."

सोनशेटाने सोनशेटा म्हणून दिल्या. जेव्हा
घाटले मी सोनशेटा बाबत आली नाचो घेतली
त्याच्याकडून वर्षभालाने जाण्या सोबती नाचो
त्याची.

सोनशेटा शब्द सरी नाचो घेऊन
वर्षभालाच्या सरी निवातात वर्षभालांना
सोनशेटाकडून सरी नाचो घेऊन नाचो
नाचो ती एक टोचलीत टाकली आणी
सोनशेटातून एक पेटी घेऊन निघून
नाचो सोनशेटा वरवसून जाण्या सोनशेटा
देत म्हणाला घेऊन आण घेऊन आपल्या
जमजमीन सोनशेटाने घेऊन, सारावीत
आवत होती.

तो सरी पेटी दुकानात त्याने त्याने
नाचांकी व्यापार केला. विन्यासकांनी
निवा सारावीत दुकानधारानी त्या नाचांची
देवघेव करले तेव्हा जेव्हा केल्या राहिले, त्या
नकली नाचांना जमजमीन तो वास्तव वास्तव
कर त्याच्या वर्षभाला तो सरी नाचो
देऊन सोटी घेव राहिला.

सरी एका नाचला मिळाल्यावर
जाऊन कडची व्हा मस सरी नाचो
पेटी वरवसून राहिल टाकली व तो वर्ष-
भाला सरी गेल्या.

वर्षभाला

वर्षभाला म्हणाला— "मी एकदा हतकी
नाचो कशी बघून देशर हो? याचे
गुह्ये एका गावी राहतात. पाहिजे तर
चला ह्याच्याकडे ते हेच काम करतात."

दोघे नाचांनी भरलेली गाडी घेऊन
निघाले. दोन दिवसांनी ते त्या 'गुह्ये'
गावी येऊन पोचले तेथे वर्षभालाच्या
शिपायांनी सोनशेटाचे काम सुरू झाले.
सोनशेटा सौप्त नाचो दोन सादयांत
घालून वर्षभालाने बरोबर सोबतीला पाठ-
विऊन्या चौघा जणांबरोबर आपल्या
गावाला निघाला वर्षभाला आपल्या 'गुह्ये'-
कडच राहला.

पहिल्या दिवशी प्रवासात कोणतेही विघ्न
आले नाही दुसऱ्या दिवशी प्रवास करीत

कसतां दुसऱ्या राजाचे शिपाई येत असलेले
दिसले. वर्षभालाने पाठविलेले लोक सोन-
शेटा म्हणाले— "हे व्हा शेटजी! राजाचे
शिपाई येत आहेत आपण गाढ्या एका
बाजूला उभ्या करून कुसच्या बाजूला वसून
राहू या शिपायांनी शिपायांनी मी गाढ्या
कोणाच्या तर आपल्या नसत्याचे सांगायचं;
शिपाई निघून गेल्यावर आपण गाढ्या
घेऊन पुढे जाऊ."

सोनशेटा घाबरल्यात होता वर्षभालाच्या
नोकरींनी सांगितले ते त्याला मान्य करून
लागले. शिपायांनी पोल्यांना हात लावून
विचारले— "कोणाची नाचो ही?"

"आम्हाला नाही बुधा माहीत आम्ही
शांच्या शेतात काम करणारे मजूर आहो

याच्या बरोबर शेंडावर काढाला आलो वर्षमानाचा नोकरांनी उत्तर दिले सोन शेंडाने होकारार्थी मान हलविली. शिपाई राजधानीकडे गाडपा हाकून घेऊन गेले ते पाहून सोनशेंडचा जीव खालीवर होऊ लागला हशाश होऊन घरी गेला आणि खाटवा अग टाकले त्याच सर्वस्व गले होते. एका महिन्याने कसाबसा बाजारात निघाला. बुर त्याला वर्षमान दिसला आण सांनशेंड भिकारीदाम झाला होता परंतु वर्षमान तमाच उदार श्रीमंता सारखा मुठी भरभरून भिकाऱ्यांना दान करीत होना एका भिकाऱ्याला त्यान सांनशेंड समोरच एक मुठभर नाणा काढून दिली

सोनशेंडने त्या भिकाऱ्याला ओळखले तो वर्षमानाचाच नोकर होता. थोडक्यात सोनशेंडला फसविण्यासाठी त्याने ते सोंग केले होते

त्यानंतर वर्षमान भिकाऱ्याच्या पाठोपाठ निघून गेला भिकाऱ्याच्या हातातून सने

नाणी त्यान परत घेतली वर्षमान निघून गेल्यावर सोनशेंडने भिकाऱ्याला गाठले तेव्हा त्याला कळले की वर्षमानच्या गुरूच्या गोवातून त्याच्या बरोबर आलेल्या चांग नोकरांपैकीच तो एक होता त्याच्या कडून त्याला कळले की शिपाऱ्याच सोंग करून आलेले लोक वर्षमानचंच नोकर होते

भिकारी सांनशेंडला धमकावून म्हणाला "हे गुपित कोणाला सांगितलं तर विसक मका, आमच्याशी बाग आहे आम्ही व आमचे साथीदार जन्मठप मोडून आलेले आहो

"माझे घन आणि माझ कुटुंब याचे कसे व्हायचं? सोनशेंडने विचारल

"मो नुम्हला थोडी खरी नाणी देता व्यापार करा भिकारी म्हणाला

"पण तू देणार तो खरी नाणी की खोटी? सांनशेंडने विचारल

तो भिकारी हसून म्हणाला "आमच्या जवळ खऱ्यालाट्याचा प्रश्नच येत नाही सर्व नाणे खरीच असतात!"

छान्याची किंमत

एका गावी राजारामराव म्हणून एक जमिनदार रहात असत त्यांनी बापच्या गावात एक सुंदर वाडा घुसून घेतला होता तो वाडा इतका सुंदर होता की मोठमोठ्या शहरात सुद्धा इतका सुंदर वाडा घुसून घ्या पहायला मिळेल शक्य होते तो वाडा पहायला पराक्रमी लोक निघत गेले

जंजाल जंजंलाने मिळे जमिनदार स्वतः समोर जमा राहून कोठ्यात बसून डेकीत असे नोकरांचा व बरिबला घाल्य बरे वेळी तो स्वतः जाणून घेत असे आणि कोठारात कुसूप लावून डेकी एकदा सोन्याच्या पाकातले तिचेअथ वाडा पहायला आले त्या वेळी जमिनदार नोकरांना धोव्य घापून देत होता काही दाण जमिनीवर पसरवले जात ते काळजापुर्वेक बंधून त्याने ते कोठारातल्या छान्यात टाकले ते पाहून त्या शिपाईंनी एकाचे धट्टेन विचारले 'काय हो? तुम्ही छान्याचा एकेक दाणा सोन्याच्या मळ्यासारखा वेचत आहात?"

जमिनदाराने त्या वेळी काहीच उत्तर दिले नाही तिघांना बापच्या घरी जेवायला बोलाविले त्याने निरनिगळी पक्वान्ने तयार करविली होतो जेवायला पाने मांडून त्यावर खाद्यपदार्थांविषयी सोन्याचे मणी मांडले

जमिनदार म्हणाला- छान्याच्या दाण्यापेक्षा किमती मी सोने वाढते आहे तुम्हाला नुम्ही हवं तेवढा भाजून घ्या मोठभर जंवा! तेव्हा आपला चुक त्याच्या तडीत बसली त्यांनी जमिनदाराची सार्थी सांगितली त्यानंतर त्यांना पंचपक्वान्नांचे जेवण वाढविले गेले मन्नाची किंमत आढळून तिघे आणखी गाबी परतले

मुद्देगाराना योग्य शिक्षा

कानी येथे कमलगुप्त नावाचा एक धनाढ्य व्यापारी रहात असे त्याला पद्मिनी नावाची एक अस्वतः रूपवंती मुलगी होती. ती सुशोभ मुलगी आहे असे सांगत. कमलगुप्ताने तिच्यासाठी योग्य स्थळाचा शोध करून चंद्रगुप्त नावाच्या तरुणाची निवड केली व त्याला आपला घरजावई करून घेतले. हळूहळू त्याने आपला सर्व व्यापारवस्तु जावयावर टाकला.

पद्मिनीचे चंद्रगुप्ताशी लग्न झाले होते. परंतु तिच्या मनात पतीविषयी तिरमात्र खापर किंवा प्रेम नव्हते ती मनाला वाटेल तेथे नवऱ्याच्या दृष्टीआड हिंढे फिरवते. पुढे तिला एक मुलगा झाला. परंतु तिने मुलाच्या अगाला स्पर्शदेखील केला नाही. म्हणाली- 'माझा मुलगा झाला म्हणून काय, तोमुढा घरपुरुषच आहे. मी त्याच्या अगाला स्पर्श कसा करायचा ?'

लीकाना वाटले खरी पतिव्रता आहे बाई !

एके दिवशी चंद्रगुप्त आपल्या दुकानात बसला असता एक कर्मठ ब्राह्मण तरुण रस्त्यावर मंत्रबलेले पाणी शिंपवत बालत असल्याला दिसला तो दिसायला फार सुंदर होता आणि तवाचरणीसुद्धा भाटल होता.

त्यावेळी चंद्रगुप्त गुरू मापून देत होता बायाने गम्हातली गवताची काडी उडून ब्राह्मणाच्या शेंडीवर पडली. चंद्रगुप्त धाई-घाईने ती काढायला धावला

परंतु त्या ब्राह्मण तरुणाने चंद्रगुप्ताला तसे करून देता अडविले व म्हणाला- 'मी आतां आपले डोके झाडून टाकतो. मी आजपर्यंत कोणतेही पाप केले नाही मग हा अपचार कसा काय घडला ?'

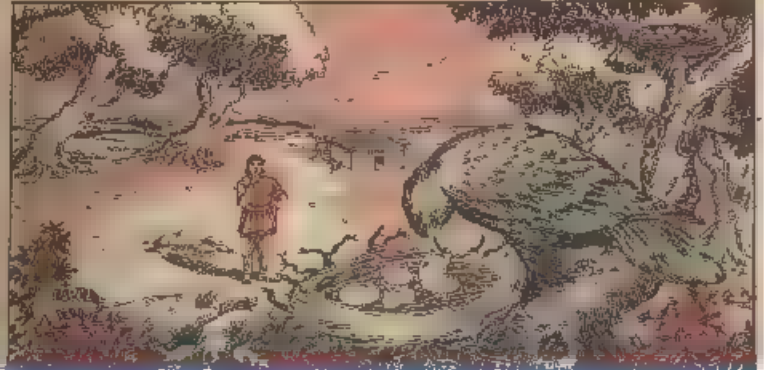
चंद्रगुप्ताने ब्राह्मणाची क्षमा मागितली, त्या तरुणाने आपला विचार बदलला.

म्हणून चंद्रगुप्ताच्या मनात त्या तरुण मुलाविषयी अत्यंत आदर उत्पन्न झाला. त्याने त्या तरुणाला विनंती केली की त्याचे काही दिवस त्याचे आतिथ्य ग्रहण करून त्याला उपकृत करावे. ब्राह्मण तरुणाने त्या गोष्टीस मान्यता दिली.

काही दिवसांनी चंद्रगुप्ताच्या मनात एक विचार आला की ऐन तारुण्य आहे व तोपर्यंत काय ती मेहनत करून घन संपादन करावे. तो विचार सनात येताच त्याने सर्व कुटुंबाचा भार त्या तरुण ब्राह्मणावर टाकलाच तो स्वतः व्यापार करायला परबाची निघाला. पाटलीपुत्र येथे व्यापार करण्याचे त्याने ठरविले

त्याने पाटलीपुत्र शहराच्या बाहेर रानात काहीवेळ विश्रांतीसाठी थांबण्याचे ठरविले तेथे झाडावर एक कानढा एका फांदीवर निश्चल बसला होता इतर पक्षी दाण्याच्या शोषार्थ निघाले. त्याच्या घरटघातसी बंडी पाहून त्या कानढ्याने ऐकेंक करून सर्व अडी सारली आणि गुन्हा गहिल्या सारखा निश्चेष्ट आपल्या जागेवर जाऊन बसला. चंद्रगुप्तला काटले, कसा दुष्ट पक्षी आहे ! माझ्या क्षत्राबाबद्दल माझा कोणी शिक्षा करणारा नाही का ?

इतक्यात एक पारखी आला. झाडावर इतर पक्षी दिसले नाहीत, म्हणून चिडून जाऊन त्याने त्या कानढ्यालाच तीर मारला कानढा तत्काळ मरून झाली

पडला चंद्रगुप्तला वाटले की कायळ्याला त्याच्या पापाबद्दल देवाने शिक्षा केली

नंतर चंद्रगुप्त शेजारीच एक आश्रम दिसला त्यात गेल्या एक मुनी ध्यानमग्न पसलेले दिसले. एक बाई त्या मुनीला पाहून रवांवा वाकून नमस्कार करू लागली. मुनीने चेटाक्षी एक खजोर त्या बाईच्या पाठीत खुपसून तिच्या डार केले आणि तिच्या अंगावरचे दागिने काढून घेऊन आश्रमात लपवून ठेवले. दुकून चंद्रगुप्त हे सर्व पहात होता फारच वाईट वाटले इतका पवित्र दिसणारा मुनी असले कुकर्म कसे काय करू शकला!

त्याच वेळी खिपाखानी येऊन ज्या बाईचा मृत झाला होता तिच्या नातेवाइकांना तिच्या देह सोपविण्या व त्या मुनीला कैद केले. तेव्हा चंद्रगुप्तला वाटले की जबाबदारी त्या आणि धर्म खुपत झालेला नाही त्याचे विल शांत झाले आपली पतिव्रता बायको आणि कर्मठ ब्राह्मण सहासाराख लोक या काळियुगात आहेत म्हणूनच जगातला धर्म टिकला आहे.

नंतर यादव्याचे दिवसांनी यादवराज आणलेला माल विकून घरी परतण्याचा विचार केला त्याला नित्य घराची आठवण येई म्हणून तो फार काठ मुक्कम न करता मंगळ वस्त्राच्या गावी झाला तो घरी पोचला तेव्हा मध्यरात्र उलटून गेली होती बायकोला हाक मारण्याला म्हणून ओपायच्या खोलीच्या खिडकीपेठळ तो गेला परंतु त्याला जं दृश्य दिसल ते पाहून त्याचा अंगावरचा विश्वासूच उडाला. तो कर्मठ ब्राह्मण आणि त्याची 'पतिव्रता बायको' एकाच अचरणावर झोपलेली होती

'हाय रे देवा' हा काय तुझा न्याय आणि धर्म! 'असा तो भगवत्परा पनात देवाला दूषण देऊ लागला त्याच वेळी छपरातून एक नागमाप खाली पडला व तो दोघांना चावून निघून गेला दोघां जागच्या जागी लडफडून मरण पावली

चंद्रगुप्त मनाचे समाधान करू लागला "कदाचित, देव प्रत्येकाच्या पापाचे रज्ज असेच बासवितो."

कृतज्ञता

एका गावी जयदेव नावाचा एक श्रीमंत माणूस रहात असे. त्याच्या बायकोचे नाव जयप्रदा होते त्या जोडप्याला मूल-बाळ नव्हते त्यांनी पुत्रप्राप्तीसाठी वनेक वने व अनुष्ठाने आणि नवस नगरे केले परंतु त्यांना मूल झाले नाही म्हणून दांपतींमध्ये तणाव निर्माण होत होता. मग ते दोघांनी गावी परत येत असता त्यांना जंगलात वाटेत चोरांच्या टोळीने घेरले जयदेवचे मोठे मोठे चोरांना पाहून भानाने येऊन गेले चोरांनी जयदेव व जयप्रदाच्या अंगावर जे दागिने व पैसा अडवत त्या सो सर्व लुटला

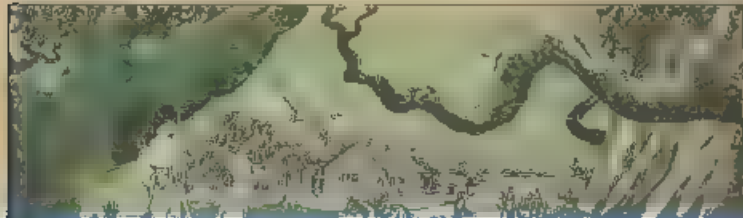
त्याच वेळी चोरांची टोळी जयप्रदाच्या अंगावर पडली तिची अड्डा लुटायचा ते विचार करू लागले परंतु चोरांच्या सरशराने त्यांना दरडावले म्हणाला- 'हो तुम्हाला कित्या सांगितल आहे की

बायकांच्या अंगावर कोणी हात टाकला तर त्याचे हात कापून टाकीत विसरलात का? आपल्याला पाहिजे सोने व पैसे, फक्त एवढ्याचसाठी आपण आपला जीव धोक्यात घालून या जंगलात आला, आपण बोर असलो तरी प्रथम भनडव आहो! आपल्याला मिळाले तेव्हा सोने पुरे आहे!'

जगात-हेने जयप्रदाच्या अबूचे रक्षण झाले. ती चोरांच्या सरदाराला म्हणाली "तुम्ही आमचे सर्व घन लुटले आहे परंतु तुमची फार आभारी आहे. या ऋणाची फंड माझ्या हातून केव्हा होईल सांगता येत नाही"

त्यानंतर पुष्कळ कष्ट सहन करून जयदेव व जयप्रदा आपल्या गावी परत आले

काही दिवसांनी चोरांच्या सरदार त्यांच्या गावात कोणत्या तरी कामानिमित्त

वाला. राजाचे शिपाई त्याच्या पाठती-
बर होते त्यांना कोठून तरी सुवावा
लागला. राजाने त्या सरदाराच्या घरात
देणाऱ्याला इनाम बाहीर केले होते.
म्हणून बोर आपला हत्ती सापडकार या
आमदार शिपाई होते. शिपायांनी चोराला
ओळखले आणि त्याचा पाठलाग करीत
बाले.

चोराचा सरदार शिपायांच्या ओळखात
थूळ फोकून एका मोठ्या बाळपात फिरला.
संयोगाने तो बाळा आगळी कुसऱ्या तिस-
ऱ्याचा नसून जयदेव व जयप्रदा यांचाच
होता. जयदेवने चोराला ओळखले. त्यानेच
एकदा त्यांना जंगलात लुटले होते त्याला
गोड गोड बोलून जयदेव एका जोलीत
घेऊन गेला आणि बाहेरून त्यानं कंडी लावून
घेतली नंतर तो राजाच्या शिपायांना
चोराला घेऊन असल्याची बातमी द्यायला
धावला त्याला राजाकडून इनाम मिळ-
ण्याची आशा होती त्याच बरोबर

चोराला त्याच्या पापाची चांगली शिक्षा
करण्याची वण त्याला इच्छा होती
जयप्रदाने सुद्धा चोराला ओळखले पण
तिने त्याला न ओळखल्याचे सांग केले
जयदेव चरातून बाहेर निघून गेल्यावर
तिने चोराला त्या लोखीतून साडवून
म्हटले-“बाबा रे! तू एकदा माझी अबू
बांचविली होतीस. आज मी तुला
वाचवून त्या उपकाराची फेड करते
आहे तू जा, मोकळा गाहेस पणतु यापुढं
वाईट मार्गाने पैसे मिळविण्याचा विचार
सांड’

चोराला ओळखांना कृतकृतीची छिपे
आली त्याने कृतज्ञतापूर्वक जयप्रदाला
नमस्कार केला व तेथून निघून गेला
आयुष्यात पेशापेक्षा इमानदारी व कृतज्ञता
याचे स्थान मोठे आहे हे त्याला कळले
त्या विवसापासून त्याने चोरीचा धडा
मांडला आणि मजुरी करून त्याने
पुढील आयुष्य घालविले

राजाराजाची राजकट मुरु हात्यावर
उत्तर दिशेला गंधर्वांनी राज्यावर
स्वाचा करून प्रजंला मतावून सोडले
मरताने एका मोठ्या सैन्यानिशी जाऊन
त्याचे परिपत्य केले आणि त्यांचा पराभव
कला गंधर्वांच्या अत्याचारापासून प्रजा
मुक्त झाली आणि सुसंघातीपूर्वक राहू
लागली

त्यानंतर घोड्याच दिवसांनी बायब
दिशेला लवणासुर नामक राजासाने
धुमाकूळ घालला असल्याचे कळले म्हणून
रामाने शत्रुघ्नाला एक दिव्य अस्त्र देऊन
लवणासुराच्या समाचाराला पाठविले
भक्ष्यांनी माग्य केली तर फळाची
वासाठी रामान बिभीषणाला शत्रुघ्नाच्या

बदलीसाठी बोलावल्याचे ठरवून हनुमानाला
ठकेला पाठविले

लवणुन बिभीषण राजस वीरांना बरोबर
घेऊन भाळा नंतर मनुज आपल्या सैन्या-
बरोबर राजस सैन्याला घेऊन बिभीषणासह
लवणानुरावर बोल करण्यासाठी निघाला
शत्रुघ्नानं सुदर्शनचक्रप्रमाणे पुढे जाऊन
लवणासुराच्या सैन्याची घुळदाण उडवून
दिली त्या भयंकर युद्धाच्या वेळी बिभीष-
णाच्या राजस वीरांनी अपूर्व पराक्रम
दाखविला. शत्रुघ्नाने लवणासुराबरोबर
युद्ध करून त्याचा वध केला विजय मिळवून
शत्रुघ्न अयोध्येला परतला.

एके दिवशी राम सिंहासनावर बसलेला
होता. त्याच्या बाजूला सीता बसलेली होती

समोर हनुमान बसलेला दृष्टा. रामाच्या राज्यसभेत भरत, लक्ष्मण, शत्रुघ्न, सुग्रीव, अंगद नल गीळ, जांबुवान, विभीषण, वसिष्ठ आदी प्रमुख आपापल्या स्थानी बसलेले होते.

त्या वेळी अगस्त्य मुनींचे सभेत पदार्पण झालं. रामाने सिंहासनावरून उठून त्यांना प्रणाम केला आणि सर्व प्रकारे अप्प्यादींनी त्यांचा सत्कार करून त्यांच्या कुशलक्षेमाची चौकशी केली.

तेव्हा अगस्त्य मुनी म्हणाले—“दुष्टांना दड आणि शिष्ट जनानं रक्षण हे तुझं कर्तव्य तू पाळून करीत असतां आम्हांला कोणत्या गोष्टीची काळजी असणार, रामा?

तू दशकंठ कीर्ती संपादन केली आहेस ही गोष्ट जगजाहीर आहे परंतु निव्वन समुद्रापलीकडे भायानगर येथे आपली राजधानी स्थापन करून सतकंठ नामक राक्षस शासन करीत आहे. तो तुझा वध करण्याच्या विचारात आहे.

रामाने आपचयंचाकित होऊन विचारले—‘महामुनी त्या राक्षसाविषयी थोडसे विस्ताराने सांगण्याची कृपा करावी.

अगस्त्य सांगू लागले—कश्यपाला वसू नावाची मुलगी होती असुरराध्यासनाची गरोदर झाल्याने तिच्या पोटी अत्यंत विकृत व भयंकर रूप असलेला शतकंठ जन्मला त्याने बहुदैत्यांची आराधना करून घोर तप केले ब्रह्मदेवाने प्रसन्न होऊन शतकंठाला दर्शन दिले इंद्रादी देवांनी असाध्य असे वर त्याला दिले आहेत म्हणून त्या राजसाला गर्व चढला आहे आणि त्याने त्रिलोक जिंकण्याचा विचार सुरू केला आहे म्हणून तू त्याचा वध करणे आवश्यक आहे.”

रामचंद्राने थोडा वेळ विचार करून विचारले “तो विसायला कसा आहे?”

‘तो विसायला कसाही असू दे तुझ्या बाणांना असाध्य असे काही नाही! रावणा पासून ब्रह्मपट पराक्रमी आणि भयंकर

वध केसा करावयाचा हे तुला इतर कोणी सांगण्याची गरज आहे का? अगस्त्यांनी विचारले.

अगस्त्य मुनी भाषींवरिंद देऊन निघून गेल्यानंतर राम आपल्या वधूंना म्हणाला ‘युद्धात रावण कुमकर्ण इत्यादिकांचा वध करून मी एकलो आहे लक्ष्मणही वकलेला आहे भरत गंधर्वीशी युद्ध करून आणि शत्रुघ्न लवणसुराशी युद्ध करून वकलेलं आहेत. दूर कोठे समुद्रापलीकडे राजधानी स्थापन करून रहात असलेल्या या शतकंठाला वध करण्याचे काम कोणाला सांगावे?’ शास्त्र योजनांचा समुद्र पार करून जाणंच कठीण! राम असे म्हणून विचारात गडून गेला.

इतक्यात रामाची दृष्टी समोर हनुमान बसला होता त्याच्यावर पडली राम तत्क्षण म्हणाला—‘महाबली हनुमाना! तुलाच हे शक्य आहे’ मू ब्रह्मणे सामर्थ्य असलेला एकशब्द हद्द आहेस परंतु असा बसला आहेस की तुला काहीच माहीत नाही.”

हनुमान म्हणाला—‘मया! वापल्या-समोर त्या राक्षसाची काय विशाद? आपण माझ्या खांद्यावर बसून त्या द्वीपावर चलावे आणि त्या राक्षसाचा वध करावा.”

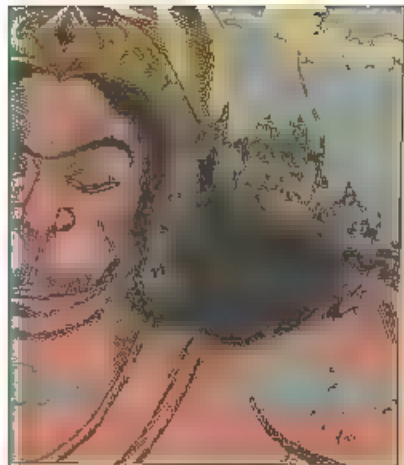
रामाने हनुमानाला अत्यंत प्रेमाने आर्क्षित करून त्याची स्तुती केली व म्हणाला—

“तुझा शौर्य आणि पराक्रम इतर कोणा-जबळ आहे रे?”

संता इतका वेळ हे सर्व ऐकत स्वस्थ बसली होती तिने रामाला विचारले—“आपण हनुमानाला एकपाद ब्रह्म म्हणालात. खाला बानर स्व को शरण करावे लागले?”

तेव्हा रामचंद्राने पूर्वकथा सांगितली ती अशी ब्रह्मांडावर शासन करणाऱ्या एकपादब्रह्माने, ज्याच्या सेवेला महाब्रह्म गण सतत हजर असतात, एकदा व्यानमन असता महाविष्णूचे स्वरूप माहिले. तो विचार करू लागला, हे कप पूर्वी कधी दृष्टीस पडलं नाही हे कथ त्या परम

शिवाचेच असले पाहिजे. म्हणून तो उत्सर्ण होवून निघावा. विषमभ्रमण करून पृथ्वी लोकात आला आणि परमशिवात विलीन झाला. त्या शिवाचा अंशच हा हनुमान आहे

त्यानंतर रामचंद्र शतकंठाचा अध करण्यासाठी सिद्ध झाला सीतेने बरोबर येण्याची इच्छा दर्शविली. लक्ष्मण, भरत, शत्रुघ्न, सुग्रीव, विभीषण आणि रामाचे विशाल सैन्य युद्धाला निघाले. रामाने हनुमान कोठे आहे चौकशी केली. तेव्हा तो विस्वरूप धारण करून पृथ्वी, आकाश व सर्व दिशा व्यापून करून उभा असलेला दिसला. त्याचे क्षूर्ण रूप पाहणे कोणाचा

शतकंठ

पात्र लागल

त्यानंतर हनुमान पृथ्वीच्या बाजूने थोडा वाकला. त्याच्या खांद्यावर रामान प्रथम सीतेला बसविले व नंतर स्वतः बसला त्यानंतर हनुमानाने आपल्याबरोबर येणार असलेल्या वानर व राक्षस सैन्याला ज्ञातल्या संश्लिष्टले त्या सर्वांनी हनुमानाच्या पाठीवर बसून आकाशमार्गे यात्रा सुरू केली आकाशात उडत असता हनुमान भरपवंत-सारखा भासला

हनुमान नवुधमुद्र धार करीत अमला रामान सीतेला प्रत्येक समुद्राचे वर्णन करून संश्लिष्टले श्वेती शतकंठाची राजधानी आयानगरी बिसली त्या शहराला चतुर्दल सैन्याचा कोट होता हनुमानाशिवाय इतर कोणाला समुद्र पार करून जाणे शक्यच नव्हते

आयानगरीत नंदनननाची बरोबरी करू शकणारे एक विस्तीर्ण द्रव्य होते. रामचंद्राने हनुमानाला तिथे उतरवायला संश्लिष्टले. हेथे तेथेच उतरली. मत्त रामचंद्र सुग्रीव आदिकांना म्हणाला-“तुम्ही राक्षसांशी युद्धाला निघा.”

लग्गेच सुग्रीव, अंगद, विभीषण आदी शूर वीर थोडे आपापली सैन्य घेऊन शतकंठाच्या नगरीवर स्वारीला निघाले. वानर

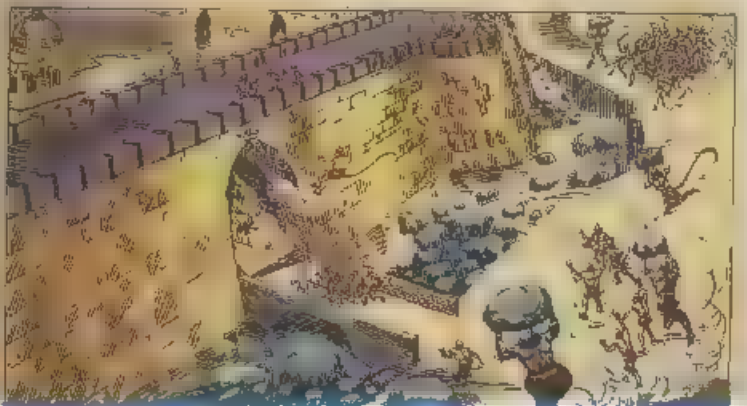
चा हा बाजूला को खंदक होता तो भरला. त्यांनी विल्ल्याची श्रित आपल्या पराक्रमाने पंथी बुद्ध पाडले व द्वारद्वार उभारलेले गाव पाडले नगरकोटाच्या रक्षणाथं कालकेय नामक राक्षस उभे होते त्यांना वानरांनी आणि राक्षसांनी केलेली स्वारी पाहून आश्चर्य बाटले त्यांनी शिंहाव केल्या आणि मनात विचार करू लागले-“या नगरावर शतकंठाचे राज्य आहे. हे या जाकांना माहीत नाही काय? हे काय वाचणार?”

त्यानंतर कालकेयांनी विविध शस्त्रास्त्र धारण करून वानरांच्या व राक्षसांच्या व राक्षसांचे सैन्य पंजल वाजवा आहे. सैन्यावर हल्ला केला त्यांच्या समोर वानर

सैन्याला पाय रोवून पाडले अक्षय्य झाले सैन्याची पांगापंग झाली विभीषणाने वानर सैन्याला थांबवून राक्षस सैन्याला अघादीवर नेले सर्वांनी मिळून कालकेयांशी युद्ध आरंभिले. युद्ध भयंकर रूप धारण करू लागले

त्या वेळी शतकंठ शंकराच्या पूजेत मग्न होता युद्धाचा वारजा बोरला ऐकून त्याने आपल्या द्वारपालकांना त्या संबंधी विचारले.

द्वारपालकांनी शतकंठाला प्रणाम केला व म्हणाले-“महाप्रभो! कोणी तरी राजा एका वानरावर बसून कोठून तरी वानरांचे व राक्षसांचे सैन्य पंजल वाजवा आहे. आपले नगरकोट रक्षक कालकेय त्यांच्याशी

युद्ध करीत आहेत. त्याचा कोलाहल ऐकू येत आहे."

"अरे, कोणी ऐकलं, कौ कोणी तरी राजा माकडाच्या पाठीवर बसून वानर सैन्य घेऊन माझ्या राजधानीवर चालून आला आहे, तर हसपार माहीत का? देवांनी सुद्धा माझ्या सभोर मस्तक वांकविलं आणि हा राजा बेशबर वानर सैन्य घेऊन आलाच कसा?" असे सांगून शतकंठाने आपल्या संभ्रांता बोलावून लढाईला तयार झाल्याला सांगितलं. त्याने रणवाद्य वाजवून लढाईची किर्त फुलले व सुद्धाला तयार झाला.

शतकंठाला किरीट व आभूषणे घालून युद्धाला येत असलेला पाहून स्वतः

रामचंद्र राहले.

ते पाहून हनुमानाने रामाला सावध केले व म्हणाला—"प्रभो! आपण त्या राक्षसाला पाहून चकित झाल्यासारखे विसता! आपल्या प्रतापसभोर त्याची गणनाच काय? आपण जास्त विचार न करला त्याचा लोंबरे बघ करावा." असे म्हणून हनुमान स्वतः शतकंठाच्या सभोर जाऊन उभा राहिला व त्याच्या छातीत मुष्टिप्रहार केला. तो मुष्टिप्रहार त्याला असह्य झाल्याने तो जमिनीवर आदळला. लगेच उभा राहून व सभोर हनुमानाला पाहून तो म्हणाला—"काय रे माकडा! एवढी शक्ती आहे का तुझ्या अंगात! त्रिलोकाला भयकंपित करणाऱ्या मला एका मुष्टिप्रहाराने तू खाली पाडलस? मी आजपर्यंत कित्येक देखाता जिंकले, परंतु एकानेही मला असे जमिनीवर पाडलं नाही. तुझा मुष्टिप्रहार मी पाहिला, आता हे शूल येत आहे, स्वतःचे रक्षण कर!" अशा बलावा करीत त्याने आपले शूल हनुमानावर टाकले. परंतु हनुमानाने ते मध्येच धरून तोडून टाकले.

"वावासा!" म्हणत शतकंठाने हनुमानावर क्रमाने मुसळ, परशू व तलवारीचा प्रयोग केला. हनुमानाने ती शस्त्रे तोडून

रामाला आनंद झाला. नंतर त्याने स्वतः वनुष्यबाण घेऊन शतकंठाशी युद्ध सुरू केले. रामाबरोबर, विभीषणदेखील पुढे आला. शतकंठाने दोघांचे बाण मध्येच धरून तोडून टाकले आणि त्यांना लाथ मारून लंकेत नेऊन टाकले.

त्या वेळी हनुमानाने आपली शेपटी चतुःसमुद्रावर पसरवून लंकेपर्यंत एक पूलच जपुकाही बांधला. त्यावर चढून राम व विभीषण परतले. त्यांनी शतकंठाशी पुन्हा युद्धाला सुरुवात केली तेव्हा वानरसैन्याने शतकंठाच्या अंगावर झाडे उपटून झाडांचा आणि दगडांचा वर्षाव सुरू केला. शतकंठ आपल्या बऱ्हांगी त्यांचा चकचाचूर उडवीत होता. त्याच्यासभोर अंगद, नल, नील, अश्वजितसारख्या थोर वानरवीरांचा पाडाव लागला. रामाने तिथे आजदेखील शतकंठासभोर हारले.

त्या वेळी राम सीतेबरोबर हनुमानाच्या खांद्यावर बसून युद्धाला आला. शतकंठ म्हणाला—"हे मानवा! तू माझ्याशी युद्धाला आलास हे रावणाशी तुझे युद्ध झाले वसे आहे असे वाटले का तुला? तू या माकडाबरोबर बसून इतका दूर आलासच कशाचा? आणि वर सीतेला बरोबर घेऊन आला आहेस!"

रामाने त्याच्याशी गप्पा गोष्टीत वेळ न दवडता त्याच्यावर बाणबुट्टी सुरू केली. तेव्हा शतकंठाने काय माया केला सांगणं कठीण, रामचंद्राला त्याच्यासभोर शतकंठ एक नसून कोटबावची असण्याचा भास झाला. म्हणून रामाची सर्व मोठमोठी अस्त्रे व्यर्थ झाली.

ते पाहून हनुमानाला राग आला. त्याने भागल्या बाहुबलाने शतकंठाच्या राक्षससैन्याचा संहार सुरू केला. तोपर्यंत रामाने पोंडा केळ दिश्रंती घेण्यासाठी आपले वनुष्य आणि बोन भाते सीतेच्या हातात दिले. सीतेने त्या वनुष्यबाणांच्या सहाय्याने शतकंठावर बाण सोडायला सुरुवात केली.

शतकंठ क्रुद्ध होऊन सीतेवर आपला सर्व पराक्रम दाखविण्यासाठी युद्ध करू लागला. सीतेने मनातल्या मनात "मी जर पतिव्रता असेन आणि रामचंद्र खरे सत्य-व्रती वसंतीन तर या बाणाने या राक्ष-साचा वध होईल." असे म्हणत एक बाण धनुष्यावर लढवून सोडला आणि आश्चर्य म्हणजे तो बाण लागून शतकंठ मरून अग्निनीवर आदळला. सीतेने धनूष्य व बाण रामाच्या हातात देऊन रामाला नमस्कार केला.

रामाने प्रसन्न होऊन आपल्या गळ्यातला रत्नहार काढून सीतेला दिला. सीता म्हणाली-"आपल्या या सैन्याला आपल्या पाठीवर आणून, असंख्य राक्षसांचा वध करून शतकंठ राक्षसाचा वध व्हायला मूळ कारण जो हनुमान त्याला हा रत्नहार द्यावा." त्यानंतर रामाने ती हार हनुमा-नाच्या गळ्यात घातला, रामाच्या हाती तो रत्नहार आपल्या गळ्यात घालवून घेऊन हनुमान आनंदित झाला. तो म्हणाला-

"सीतारा

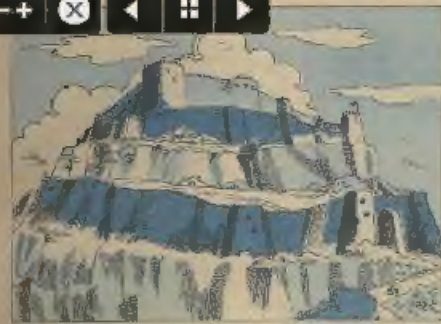
माझ्या वक्षस्थलावर उडून माझ्या हृदयात त्या दोघांचा सतत वास होत वसल्याचा आनंद मला होईल."

युद्ध संपले व सर्व अवोध्येला परतले. विभीषण रामाचा निरोप घेऊन ससैन्य लंकेला परतला. सुग्रीव वगैरे वानर किष्किंधेला परतले. परंतु हनुमान रामा-कडेच राहिला.

शतकंठ रावणाचा वध झाल्यावर रामाने जी राजवट सुरू केली त्याला रामराज्य हे नाव प्राप्त झाले. या राज्यात शोक, क्रोध, वादबंध, वैर, लोभ, स्ताप यांना जाण्याच ठरली नाही. प्रजेला त्यांची कल्प-नाच उरली नाही.

रामाच्या सेवेला राहणाऱ्या हनुमा-नाच्या मनात एकदा त्याची माता अंजनः हिच्या इर्ष्याला जाण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. तेव्हा हनुमान रामाची अनुज्ञा घेऊन गंधमादन पर्वतावरच्या अंबना-देवीच्या आश्रमाकडे निघाला.

Restore 117

असौरगडाचे रक्षण

खानदेशातील असौरगडाचा कित्या देशात अत्यंत बळकट म्हणून प्रसिद्ध होता. काही वर्षांच्या भेदे जगात इतका बळकट कित्या दुसरा नाही. १०० फूट उंचीच्या एका टेकडीवर बांधलेला हा किल्ला जवळचा अश्वेत होता.

असौरगडात या एकदा एक सैनिक त्या प्रदेशातून जात असता एक कुजा एका हुरणाचा पाठसाग करीत जात होता. हुरण उलट फिरले आणि त्याने कुजाला आपल्या मित्रांनी मारून पारकले. सैनिकाने विचार केला, ही जागा साहवीवृत्तीस योग्य आहे. मी येथेच काय राहण असे होईल.

त्या सैनिकाच्या नाकवाने खानदेशाची स्थापना करण्यासाठी तेथल्या मोठ-मोठ्या जहागिरदार वतनदारांना जिकून येथे असौरगडाचा अश्वेत किल्ला बांधला.

जसीरगडाचे नाव ऐकून अकबर एका मोठ्या सैन्याबरोबर तेथे आला. अकबर राच्या रानिकांनी किल्याला वेढा देऊन किल्याचा अधिपती बहादुर नहा यासा शरण मागण्याला संदेश पाठविला.

किल्यात किल्ल्याक रथ पुरेल एवढी रसर होती. यानुबने बहादुराहला शरण न जाण्याचा सल्ला दिला होता. परंतु बहादुराहमध्ये तेथे साहस नव्हते. एके दिवशी बहादुराह याकडचे मुलगे, मुकराब व बहादुराहान यांना नदीवर पेंजून किल्याबाहेर दोंगर उतरून अकबराला शरण गेला.

बहादुराहला स्वभावाचे चितरा होता. परंतु माविक याकड ह्या हजमी किल्ल्याद्वारे बापत्या भावाकाला दुब-विने—'याकड! नकबर याकडह येथे कायम बसून राहणे मजबूत नाही. आपण मुब कलून किल्याचे रक्षण करावे. बर्गगारात याकडाला येवून जावेन लावेन!"

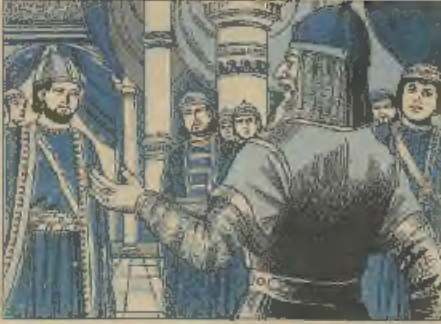
अकबराने बहादुराहानाला आपल्या अधीन ठेवून मुकराब दारा याकडकडे निरोप पाठविला की याकडानाले किल्ला अकबराच्या स्वाधीन केला तर त्याला लया बेजी जाईल. मुकराबने ती शेट वाऊन सांगितली, तेव्हा याकड म्हणाला—'तु कितरा पळपुटा आहेस, मला तोंड दाखवू नकोस! 'चापता हो!"

किल्यात एकूण पन्नास हजार लोक होते. त्यांनी तीन हजार लोकांचा मारा मोठ्याच्या सैन्यावर केला याकडने या मुबल सैन्यापतिल सव्ण केले होते.

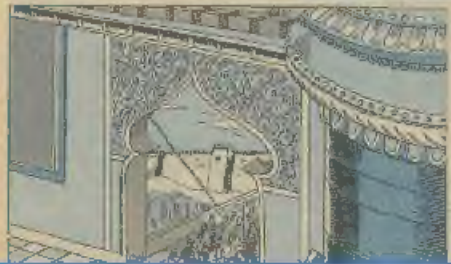
सहस्र मुकराब अकबराकडे पलत आला अकबराला वाटत होते की मुकराब चांगली बातमी घेऊन आला असणार. परंतु त्याने एकाएकी काळजात कटपार खूपसून स्वतःच्या आत्महत्येचा करून घेतली.

विजयात महादुरगाहचे खाल मुलशे होते. महादुरगाहने आप्त समर्पण केले होते. म्हणून धाकूनने सातही जणांना निवारणे-“तुमच्या पैकी कोणताई चालू ठेवण्या मान्यता देईल त्यांना गारी मिळेल” परंतु एकाने देखील होकार दिला नाही.

हनुमंतु अशीरव्हावने सरदार योग-लांच्या हाजूला गेले. याकूबला हे माहीत होते की भिद-यांच्या हातून कित्याचे रक्षण होणे शक्य नाही. त्याने एक चढा घणवून तयार करविला आणि आपल्या जवळच्या नतेदार आप्तसूचा विरोध घेऊन निवचान करून पाण स्वाम केला.

कितना मोगलांच्या हाती गेला तेव्हा याकूब त्यांच्या हाती लागला नाही. जिवात जीव असेपर्यंत कित्या मनुष्या हाती न देण्याची प्रतिज्ञा त्याने केली होती. बालेघाचे रक्षण करणे अशक्य असल्याचे कळल्यावर त्याने आत्महत्या करून घेतली. मोगलांनी त्याचे देऊन त्याच्या अधिकारीवर्गास फोडले व कित्या सर केला. त्या वेळी कित्यास

मोष्ट मथळा चढाओढ

वा गोष्टीला उत्तम मथळा सुचवून रु. २५ मिळवा!

?

एका गरीब ब्राह्मणाने एकदा एका जमिनदाराकडे मदत मागितली. तो जमिनदार मोठा दानी होता. त्याने ब्राह्मणाला एक दुसरी गाव दान केली. गार्दला बांधायला बोठा नव्हता. जमिनदाराने गोठा बांधायला विराळे पैसे दिले. गार्दला चारा सत्तापाणी खायला ब्राह्मणकडे काही नव्हते. जमिनदाराने चरपा व दाणा दिला.

गाव दूध देई ते शहरात नेऊन विकायला ब्राह्मणाला फार लस होई. म्हणून ते दूध विकत पैण्याने जमिनदाराने कडून केले.

ब्राह्मणासमोर आपली एक शून तशा होता. त्याच्या बायकोला तेंपाक करता वेत नव्हता. तोपर्यंत भिक्षेवर दोबाचे भागत असे. म्हणून तिचा कधी चूच फुकायला प्रयत्न आला नाही. म्हणून जमिनदाराने ब्राह्मणाच्या घरी एका संपाकीण बाईला पाठविले. परंतु जेवणाच्या वेळी चार जण येवचिच घरी आले. ब्राह्मणाने त्यांना विचारले-“आपण कोण ?” “कशासाठी आला आहां ?”

“आपण फार आळशी आहां ना. म्हणून जेवण जेवायला जमिनदाराने वा चौघा जणांना पाठविले आहे.” संपाकीण बाई म्हणाली.

★

★

★

बरीज सीप्टीला उपयुक्त होईल असा एक सुंदर मथळा विचार करून एका काढीवर स्वतःच्या पत्त्यासह लिहून “मोष्ट मथळा चढाओढ”, “वांदोबा”, “चंदाभावा प्रकाशन, २ व ३ अर्काट रोड, बरपळणी मद्रास ६०००२९ या पत्त्यावर पाठवा.

१० मार्च १९७८ च्या आत फोस्टकार्ड पोचले पाहिजे. त्या काढीवर ‘मोष्टा चढाओढ परिचय’ देता कामा नये.

चढाओढीचा निकाल मे १९७८ च्या वांदोबात जाहीर करण्यात येईल.

जावेबारी महिन्यातल्या चढाओढीचा निकाल (प्रथमा) “आसवती”

नांव : सौ. जयश्री निंसायण अंगुल, काम्प्लेस बिल्डींग नं ५ (अ) सुलुई, मुंबई - ४०